

Кирил Милчев
**ДЪРЖАВАТА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ
ПРЕЗ VII ВЕК**

ЧАСТ ПЪРВА

ВЪВЕДЕНИЕ

Първа глава

Панония

В началото на VII век в старата европейска римска провинция Панония доминира Аварската държава.

Каквато и да е етногенезата на аварите, неоспоримо е че те към 555 година са под подчинението на западните азиатски войски на тюркският ягбу (джагбу) Истеми, чийто старши брат е създател на Първият тюркски каганат в началото на VI век.

През 567 година Истеми тръгва към Согдиана, като стратегическата му цел е да превземе държавата на ефталитската династия в Согдиана и да стигне до северо-източната граница на Персия. Малко преди този поход Истеми стига до северо-западната граница на Персия, която е на Дербендския проход в Кавказ.

В тази част планината Кавказ е най-близко до Каспийско море и още от времето на персийския цар Хосров Ануширван (531-579) тук има

изградена мощна и труднопревземаема стена, която свързва скалистите склонове на Кавказ с морето. Дербендският проход е единственото място, през което може да се премине от север на Кавказ (Предкавказието) към юг (Задкавказието). Разбира се, има и тесни планински пътеки, но по тях трудно може да мине конна войска, поради рисковете от планински клисури и засади.

Дербендският проход е разкрит на Истеми от бурджаните (прабългари) и точно те го завеждат там, като го съветват да иска същия данък, който до този момент Персия е плащала на тях. Истеми не само, че не получава този данък, но и не успява да мине през силно укрепената Дербендска стена.

Тогава решава да стигне до Персийската граница откъм североизток и си поставя за цел да превземе Согдиана. Когато тръгва на изток обаче разбира, че част от войската му в Предкавказието се е отцепила от него и е сключила „вархонски съюз“ с бурджаните, които са известни във византийските летописи от VI век на Прокопий, Агатий и Менандър като кутригури. Истеми е бесен и в летописа на арабозичния автор от X век ат-Табари е запазен текст как той се заканва, че като превземе Согдиана ще се върне и ще накаже отцепниците, които не са птици и не могат да избягат като отлетят...

Те обаче избягват, чак в централна Европа.

Тюркската отцепническа армия (позната в летописите оттук насетне като „аварите“), е заведена от кутригурите (бунджар, бурджан; и двата етнонима са познати у ат-Табари, който ги отъждествява), чак в Панония.

Защо точно там?

През 551 г. готския историк Йордан пише в своя летопис, че след като през 453 г. умира Атила, властта над огромната Хунска империя е наследил Елак. Той е престолонаследника.

Още през 448 г. византийския летописец Приск Панийски, който лично посещава военния лагер на Атила в Панония, съобщава имената на тримата синове на хунския владетел: Елак, Дингиз и Ернак.

През 455 г. гепидите на Ардарих отказват да са под властта на Елак и при една битка с тях при р.Недао в Панония, Елак е убит. Изглежда сблъсъка между Ардарих и Елак е бил на лична основа, няма сведение за някаква голяма война, освен това няма данни, че братята на Елак са участвали. Дотогава гепидите са били едни от най-верните хунски народи в Хунския съюз.

Такива са и остроготите (остготите), които през 451 г. воюват срещу римския генерал Аеций и неговите съюзници визиготите откъм страната на Атила в прословутата Каталунска битка.

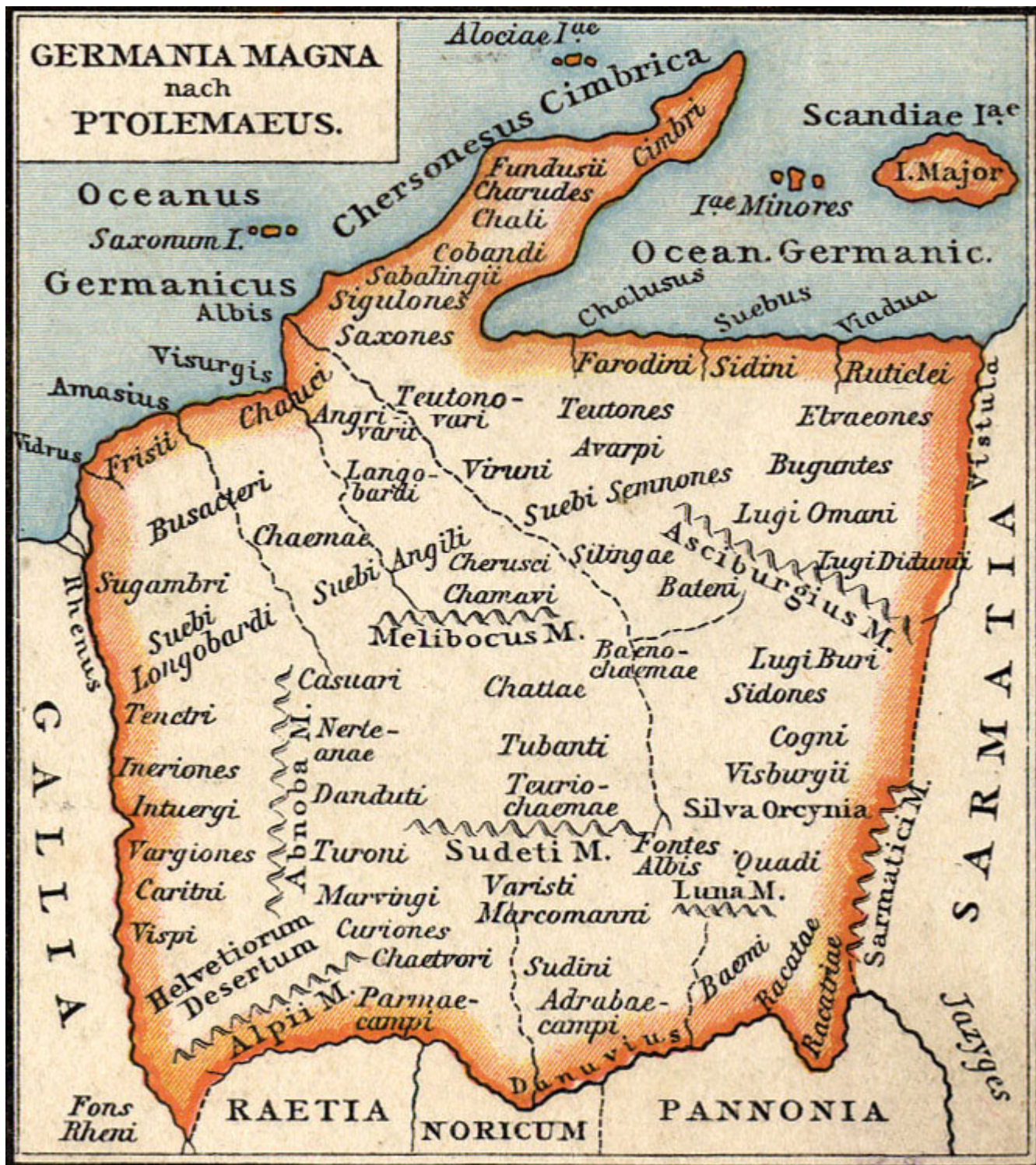
През 455 г. остроготи не участват в битката при р.Недао, но когато в края на 455 г. разбират, че гепидите са се свързали с император Маркиан и искат от него Дакия, където да живеят като федерати на Рим, остроготите също сондират пред Маркиан дали ще ги приеме като федерати на Рим и дали ще им даде да владеят чрез *feodus* провинция Панония.

Римската провинция Панония винаги е принадлежала на западно-римския император, преди да бъде превзета в началото на V в. от

Хунската империя. Византийският, т.е. източно-римския император, е владеел над една друга провинция (тема) Пеония, чиито земи са по поречието на Струмската (Стрюмон, Стримон) долина. Според Херодот (V в. пр. н. е.), пеоните са един от древните троянски народи, които мигрират на южните Балкани много преди Дарий и Ал. Македонски. Те владеят езерото Прасида (Преспа), а на северо-изток земите им стигат по поречието на Струма до Рила и Пирин. Тяжна е и областта по река Брегалница до дн. гр. Делчево в Република Македония, която е запазила името си Пеанечко (от името на пеоните). Стара Македония, преди хегемонията на Филип и Александър, е граничела със земите на пеоните чак от втората планина на север от днешното Охридско езеро, според Херодот.

В „Географията“ на Птоломей от II в. от н. е. средни Дунав е естествена северна граница на Панония, на юг от Дунав в региона на Виена е Панония, по-западно е Норик, още по-западно провинция Раетия и след това е Галия. На изток Панония граничи със Сарматия, а западна граница на Сарматия са Карпатите. В региона на долни Дунав земите на Панония са над тези на Горна Мизия и над тези на Дакия.

Така, макар и доста обобщено, ни става ясно що и къде е Панония в централна Европа.

Към 375 г. остроготите са изтласкани от хуните на запад и голяма бежанска вълна от тях напуска региона на Карпатите и се заселва в Панония, други готи пък са заселени на юг от Дунав от византийския

император Валент, който през 378 г. е убит край Адрианопол от тези приютени от него готи и от хунска конница.

Както пише Йордан, 50 години готите са живеели вече в Панония и когато в края на 455 г. решават да поискат тази земя, явно вече я чувстват като родна. Разбира се, през това време в Панония са живеели и други хунски народи, не само остроготите, понеже римската провинция още от началото на V в. е превзета от Хунската държава. В нея живеят народи, които летописците наричат „скити”, „сармати”, но под тези общи наименования, които в литературата са били синоними на „варвари” (чужденци), може да се прочетат у Йордан и много други етноними: садагии, ултинзури, ангискири, битугури, бардои, гепиди, утигури и т.н.

Защо остроготите последват примера на гепидите и искат от Рим да станат федерати?

Можем да допуснем, че гепидите са нямали друг изход. Явно над техният вожд Ардарих е висяла заплахата от възмездие, в лицето на братята на Елак.

Остроготите пък решават, че ако Рим им даде да са федерати на Панония, тогава с помощта на римското оръжие останалите хунски народи ще бъдат изгонени от Панония и остроготите ще останат единствения от старите хунски народи, който самовластно ще се разпорежда в Панония. Това разказва готския историк Йордан през VI в.

На 11 януари 456 г. римският поет Сидониус Аполинарис произнася панагерик в чест на възкачването на новия западен император. От творбата (*Panegyric on Emperor Avitus*), където се възхвалява новият западно-римски император Авитус, че е „възвърнал изгубената Панония след много поколения” **161/Ото Манчън-Хелфън/**, става ясно, че още в края на 455 г. гепиди и остроготи са сключили договор с Рим за отцепване на провинциите Дакия и Панония от Хунската държава.

Без битки Рим, благодарение на гепидите си връща Дакия, а благодарение на остроготите - Панония. Хунската империя загубва своите централно-европейски владения.

Между 456 и 465 г. вторият син на Атила Денгиз се заселва с народите, които са под негова власт, в региона на р. Днепър, а третият син на Атила Ернак се връща начело на утигурите в региона на р. Дон и Предкавказието.

Когато Денгиз, втория син на Атила, разбира за готското съглашение с Рим относно Панония, той напада готите. Йордан пише: „синовете на Атила тръгнаха против готите”.

Което ще рече, че това събитие е преди 465 година, когато Ирник (третият син на Атила) се отделя с утигурите на изток **162**.

Братята воюват с готския владетел Валамир, според Йордан. Конкретен повод е притеснението, което готите оказват на *садагиите* (явно славянско население в Панония, от „сад”, градинари; това племе е известно и като *сагадии*, в „Чудесата на Св. Димитър Солунски” през VI в., по време на аваро-кутригуру-славянското нападение над гр. Солун).

В тази битка с готите, Денгиз и Ирник губят, но Денгиз не е убит. Неговото убийство е чак през 469 година, когато според историка Марцелиан Комес, главата му е занесена в Константинопол **163**.

За нас е важно да уточним **това време точно**, понеже в периода между битката на Денгиз и брат му с готите преди 465 година (когато той не е убит) и битката от 469 година, когато е убит от гот-федерат с римски военен чин Анагаст, е важният над петгодишен (може би около 10 годишен) период, през който хуните действително масово се изселват от Панония на изток.

Знае се, че през 465 година Ирник и утигурите вече са към Приазовието. Те, според Прокопий, се върнали на „старите си места”, за да „владяат сами” **164** тези земи. Отметката на Прокопий, че те се върнали сами, има смисъл единствено, ако с тях не са се върнали още някои от хуните, с които те преди са владеели заедно там. Незавърналите се, са наречени от Прокопий (от позицията на около век след тези хунски разслоения), с името „кутригури”.

Според Йордан, по негово време (т.е. около 551 година, когато пише своя исторически труд) имало хуни, заселени във Византия, които той нарича „сакромонтизи и фосатизи”.

В това свое съобщение Йордан отъждествява две, хронологично раздалечени заселвания на хуни във Византия. Около 457/8 г. (с възцаряването на Лъв), както вече казахме, хуни са поселени в региона на гр.Лом до р.Вит на изток. Тези хуни, Йордан нарича „фосатизи”, от римското понятие за „военен лагер”. Те са заселени от Лъв с традиционната римска уговорка да защитават военно земята и да не пропускат на юг външни врагове. Така те играят ролята на „фосатизи” (преден военен лагер на Византия).

Що се отнася обаче до ония хуни, които Йордан нарича „сакромонтизи”, това име е неточно предаване от него на византийския топоним „Стримон” (областта на заселване е около дн.Струмани в България, по поречието на р.Струма, около превала между планините Рила и Пирин-б.м.), където хуни са заселени не по времето на Лъв, а по времето на Юстиниан I, т.е. след 527 година. Но Йордан по принцип е прав за наличието там на хуни-сакромонтизи (чети:стримони), тъй като „по негово време”, т.е. към 551 година, те вече са там.

Да се върнем на първото нападение на Денгиз срещу готите, предизвикано от тяхната измяна и от опита им да прогонят „садагиите от владенията им във вътрешна Панония” (Йордан). Вследствие загубата на Денгиз, започва голямото изгнание и преселение на хуни от Панония. Тук става дума не за военни подразделения, а за изселване на покъщина. Хуни и готи са живеели съвместно по тези места повече от „50 години” (Йордан).

Къде отиват изгнанниците ?

Йордан пише: „ те се отправиха към онези области на Скития, по които протичат водите на р.Днепър, която на своя хунски език те наричат Вар”. Явно и р.Вардар в Македония носи името си от хуните-стримони; р.Кубан, според „Арменската география” от VII век на Анани Шираканци **165**, също е била наричана „Вардар”...

И така, землище на пост-атиловите хуни, след тяхното прогонване от новите римски федерати (остроготите) от Панония, към 465 година става територията от Мала Скития (дн.Добруджа), където е северния ръкав на р.Дунав (р.Серег), до р.Днепър (на хунски език - р.Вар).

Именно тази територия през X век Константин Багрянородни в своя трактат „За устройство на империята” **166** именува като топоним „Атилкесе”.

През VII век тази земя аспаруховите българи наричат „ол” (Ουλον), т.е. „дом”. Благодарение на намесата на Иречек **167** „оулов,” стана „оуулов,” и бе преведена чрез славянски като „онгъл” (ъгъл), а дори Крум през X век нарича жилищата си „ол”/ουλήν/ **168**, което на тюркски е „аул”.

Хуните в Атилкесе стават известни, чрез Прокопий, с името „кутригури” (котраги, хотраги).

Още по-наизток, край река Дон и Азовско море, се заселват утигурите с Ирник.

Фактически двамата братя Денгиз и Ирник се прибират с кутригурите и утигурите в „западната” (от Добруджа до Днепър) и „източната” (Дон, Приазовието и Предкавказието) части от **остатъчната атилова хунска империя**, без загубените земи в централна и западна Европа.

И така кои са кутригурите?

Откъде произхожда това наименование?

Нека проследим метода, чрез който Златарски идентифицира утигурите като българи. Той анализира съобщението в сирийската хроника (555 г.) на Псевдо-Захарий Ритор, където има изброени „13 хунски народа”. Между тях липсва „утиг” (утигурите), но затова пък е посочен народ „бургар” (българи). Златарски към 1918 година направи извод, че „утиг” на гръкоезичните византийски историци, съответства на „бургар” на сирийският византийски автор от 555 година, известен като Псевдо-Захарий Ритор.

Йордан през VI век пише, че когато „хуните се уплашили от готското оръжие” Денгиз имал под своя власт „ултинзури, ангискири, битугури и бардори”.

Битугурите, според Ото Манчън-Хелфън, по-късно изоставят хуните **170**. Той предполага, че и други племена са сторили същото.

Но между тях явно не са „анчийците” (антите), които можем да разчетем при Йордан под етнонима „ангискири”...

Най-важния народ, който командва Денгиз е първи в списъка на Йордан, това са „ултинзури” (ултин, аудан).

Ако приемем метода на Златарски, бихме могли да кажем, че „ултинзури” на Йордан съответства на „кутригури” на Прокопий...

Имаме ли основание да направим такава идентификация?

Необходимо е да уточним, че името „Улдин” е известно още от времето на римския генерал Стилихон (ок.365-408), когато войската на Улдин (явно прозвище на Харатон) му оказва помощ. Улдин е споменат от Зосим, Созомен, Агатий, Йордан.

Ние допускаме, че „ултин” е етноним, така както пише и Йордан за „ултинзури”.

Кога се появява името „кутригури“?

Можем ли да допуснем, че „хотраг“ (котраги, кутригури) е външен етноним на „ултин“?

Мисля, че да. Той им е даден от антите (анчийците) и неслучайно се появява по време на преселението на хуните от Панония в междуречието на реките Прут, Днестър, Буга и Днепър. Преди това етнонима „кутригури“ е непознат...

Единственото място, откъдето можем да научим нещо за произхода на названието „хотраги“ е летописа от XIII век „Барадж тарих“. Там е казано: „А в древността това племе се наричало сохот или по сербийски хол, но след това думата се променила и станала хот или хотраг“**171**

Анчийската (славянска) дума за къща е „хат“. „Со хот“ е всъщност „със къщите (покъщината)“ и отразява **именно времето на преселението на денгизовите хуни в Атилкесе**. Сербийската дума „хол“ ни е позната от „Именника на българските канове“ като добавена към „Авито“ (Ултин, Аудан), т.е. „Авито-хол“; а така също като „ол“, „аул“...Византийският император Никифор през 811 година, според Теофан, превзел и изгорил крумовите жилища („ол“)**172**

През X век византийският император Константин Багрянородни в своя трактат „За устройство на империята“ надлежно описва териториите на симпатичните му печенегии, в които вижда евентуални мощни съюзници. Той пише (гл.37), че на запад страната Пачаникия е на един ден път разстояние от Киевска Рус, на четири дни от Унгария и на половин ден от балканската държава България. Императорът-писател уточнява, че на **територията от четирите дни път между Пачаникия и Унгария** живеят „ултин,древляни и лензити“**173...**

Последните два народа са славянски, а може би и антски... „Древляни“ (горци) и „поляни“ (от lend, лензити).

„Ултин“, които Багрянородни поставя на първо място, вече знаем кои са, това са кутригурите...

Сега, след като дешифрирахме, че именно дингизовият народ „ултинзури“ (Йордан) е онзи, който получава външен етноним „хотраги“ от антите (прото-украинците), сме изправени пред не по-малко сложният въпрос: **а кои всъщност са „ултин“ (аудан, авито)?**

Отговора получаваме от арабската средновековна историческа школа, която на същото географско място, където през X век Багрянородни поставя (гл.37) „ултин“, сочи по същото време народ „V.n.nd.r“.

За щастие арабозичните източници по този въпрос са внимателно и детайлно представени от Минорски**174**.

Единственото, на което той не е обърнал внимание е, че арабските историци не слагат знак на равенство между наименованието на даден народ и наименованието на страната, в която обитава.

В случая, те поставят на едно и също място народ „V.n.nd.r“ и независимата държава с име „Аскал“ (Исигел). Наименованието на тази държава влиза в употреба в арабозичната историография след 922 година, когато е посолството на Ибн Фадлан в гр.Болгар на реките Волга и Кама. В своите „Записки“ (Рисала) Ибн Фадлан пише, че владетеля на гр.Болгар е „малик“ (цар) на „ас-сакалиба“ (ас-к.л.)**175**. След това Фадлан

обяснява, че княза на Аскал е подчинен на Алмъс, владетеля на гр.Болгар.

Фактът, че Ибн Фадлан посочва **двама владетели**, би трябвало отдавна да насочи изследователите на този щекотлив въпрос в историческата наука, към предположението, че техните правомощия не са на една и съща територия.

В противен случай не биха били двама. Фадлан не бива да бъде подценяван, той е грамотен мъж и много добре е знаел, че владетеля на гр.Болгар е „балтавар“ (васал), спрямо Хазария, в чиито земи е този град. Спрямо земята на Аскал обаче, която на запад граничи с Маджария (Унгария е в Панония), а на изток с печенегите, за Алмъс може да бъде казано, че е „малик“ (цар). Ето защо, според Ибн Фадлан, владетеля на гр.Болгар е „малик на ас-сакалиба“.

Това княжество, чиято територия е „4 дни“ (Багрянородни), е **волжко-българско**, независимо, че по-голямата част от поданиците са славяни (ас-сакалиба).

Аскал (Есегел) е българска провинция с особен статут, която обаче се е подчинявала на владетеля на гр. Болгар.

Къде е била тази държава?

Какво казват за нея арабските източници?

Ибн Русте (X век): *„Мадияр. Между земята на печенегите и земята на българския Есгел лежи първият от краищата на мадиярите.“*

Гардизи и Бакри компилират свободно от Ибн Русте.

Точното географско разположение се уточнява от „За устройство на империята“ от К.Багрянородни.

Самият Фадлан пише: *„Друга група била с царя на някакво племе, когото наричаха цар Аскал. Той (Аскал) бе поданик на него (царя на Болгар)“*.

Така става ясно, че народа **„ултин“** на Багрянородни съвпада с **„V.n.nd.r“** на арабозичната средновековна историческа школа.

През същия X век хазарския кагат Йосиф пише в писмо до андалузкия евреин Хасдай ибн Шапрут **176**, че народа на Аспарух (VII в.) се казвал **„в-н-н-т-р“**.

Нека проследим малко по-задълбочено данните, които дават арабозичните историци Ат-Табари и Ибн Русте.

Най-авторитетният арабски средновековен историк Ат-Табари (839 - 923 г.) в „История на пророците и царете“ (Тарих ар-русул ва-л-мулик) посочва **„Бунджар“** и **„Бурджан“**. В константинополският вариант на същата книга /Бел`ами/, „Бунджар“ даже е редактирано на „Булджар“.

Непосредствено със сведенията на арабозичния персийски историк Ат-Табари, друг ирански арабозичен историк Ибн Русте (903 - 913 г.) пише, че съществуват три вида българи. **„Те са три вида. Единият се нарича б. р. сула, другият - ас - к. л., а третият б. л. к. р.“**

„Худад ал-алам“ (ок. 982) и Гардизи (1050 - 1059 г.) компилират от Ибн Русте и повтарят същото**247**.

Аскал (Есегел) е българска провинция с особен статут, която обаче се е подчинявала на владетеля на гр. Болгар.

За това вече писахме.

Това е единият вид българи (ас-к.л.).

Вторият вид са - „б. р. сул”.

Така са посочени у Ибн Русте и неговите компилатори.

Ат - Табари, който е по-добър извор, ги нарича „баланджер”.

У ат-Табари „бунджар” са упоменати само веднъж, докато „баланджер” се срещат в годините по хиджра: 20, 32, 60, 104, 105, 112, 113 и т. н.

Ибн Русте познава също „б. р. сул”, а на мястото на „бунджар” (ат-Табари), поставя „б. л. к. р”.

Третият вид българи са бунджар(б.л.к.р.)

Ас - к. л

Б. р. сул

Б. л. к. р.

Какъв е извода?

Фактически, във визията на ат-Табари **бунджар** се сливат с баланджер, докато във визията на Ибн Русте, българите са „три вида” и „б. л. к. р” не бива да се бърка с „б. р. сул” (баланджер).

Следователно, „б.л.к.р” са „бояните” (Бунд, Бундурки, Бунджар, V.n.nd.r.).

Така можем да заключим, че неслучайно кутригурите към 567 г. завеждат аварите в своите стари и загубени земи в Панония. Тези територии не са прежалени. Кутригурите подтикват аварите първата битка на новия вархонски военен съюз в Панония да е срещу гепидите. Дори след повече от 100 г. за убийството на Елак от гепидите е отмъстено.

Авари и кутригури се спогодяват с лангобардите и последните мирно се изнасят от Панония в северна Италия. Тогава аварите за пръв път шашват цивилизована Европа, обковавайки черепа на един враг в чаша за наздравици.

Втора глава

Европейската хунска империя и българите

Необходимостта от изследване, което да проучи в дълбочина произхода, статута и краха през VII век на държавата Велика България, е отдавна на дневен ред пред българознанието.

До 1912 година руската историческа школа разглежда произхода на волжките българи, чиято северна столица гр.Болгар е около Волга и Кама, като автохтонен, местен сбор от турско-фински народи и едва след изследванията на българския учен В.Н.Златарски от 1918 година, ситуацията се променя. Проучванията на Златарски на византийските летописи (гръцки и сирийски) за държавата на Кубрат от началото на VII век, която изворите именува велика (т.е. обширна) България, окончателно утвърждават в световната историческа наука, че волжките българи, както и дунавските българи, имат общ произход.

Все още обаче е дискуссионен въпроса какъв е произхода на дохазарските българи.

В СССР до 1950 година тяхната етногенеза не е разглеждана по същество, а единствено като глотогенетична теория на Н.Я.Мар. За него тези протобългари са яфетидо-чуваши и техният произход има за цел да създаде една алтернатива на индоевропейската теория, а именно – яфетизмът. За Н.Я.Мар протобългарите не са толкова етнически, колкото езиково-цивилизационен въпрос и в този смисъл той залага на тях, по същият глотогенетичен начин, по който през втората половина на XIX век индоевропейската глотогенетична теория залага на т.н. арийски субстрат.

Тук нямаме за цел да навлизаме в яфетизмът, неговите приноси и негативи. Важно е само да отбележим, че до прословутата статия на Сталин във в."Правда" от 1950 година, с която езиковедските възгледи на яфетизмът са отречени, интересът към българското минало, макар и идеологизирано от Мар, дава възможност на учени като Артамонов и А.Смирнов да навлезат в хазаро-българската и волжко-българската проблематики по същество. Техният принос е професионален и донякъде облагодетелствуван от всеобщото в съветската историография до 1950 година настроение на позитивност към любимото на корифея Мар българско генеалогично минало. Фактически Мар използва това минало за глотогенетични цели на яфетическата си теория, докато Артамонов и Смирнов навлизат в реални исторически проблеми.

На Артамонов дължим конкретната идея, че кубратовата Велика България вече не е родово-племенен съюз. Тази крачка към възможността да се разгледа Велика България като „държава“, предприета от Артамонов, не е доразвита. Напротив, в по-късните хазароложки трудове на Плетньова и Новоселцев е прокарана идеята, че Велика България не е държава, а някакво обединение на родово-племенен принцип.

Независимо от развитието на тюркологията, особено в лицето на Бертолд, съветската хазарология не прави разлика между хазари и тюрки, а Плетнъова дори смята, че тюргешкият род дулу и българският династичен род на Кубрат Дуло, са едно и също нещо. Така са пренебрегнати всички извори, които ползва Бертолд, и които сочат, че хазарите и българите имат език, който се различава от този на тюрките. Не става дума, че този език не е прото-тюркски, той явно е такъв, но все пак съществено се различава от тюркският, на станалите известни след 530 година тюрки (тюрколати). Бертолд е категоричен, че остатъци от този стар протобългарски език са се съхранили в чувашкия, но пост-фетическите хазаролози в СССР вече не искат по никакъв начин да възкресяват дори спомени от чувашко-българската теория на Н.Я.Мар. Те предприемат един обратен подход, слагат знак на равенство между българи, хазари и каганатските тюрки, с което фактически тотално унищожават самостоятелността на въпроса за дохазарските българи и за кавказкия произход на хазарите.

Благодарение на съветската историография след 1950 година, е отрязана и вулгаризирана самостоятелната **прото-тюркската същност на българите (такива са обаче само бояните, докато другият протобългарски народ утигурите, които през 465 г. заедно с Ирник стават водещ хуно-български народ, имат пост-кимерийски произход) и хазарите**, а тяхната **етногенеза**, която е много преди 500-530 години (когато стават известни тюрколатите), е натикана като произход в началото на VI век, което обезсмисля **доаварската история на протобългарите**. До 555 година (когато отцепници-тюрки от Истеми стават известни като авари), протобългарите имат **кутригуро-утигурски произход**, който говори за **хуно-българска етногенеза**.

Истинската причина протобългарите да нямат задълбочено изследване за тяхната история до V век, когато източниците вече пишат за кутригури и утигури, е **безпрецедентното и непочиващо на нито един източник или артефакт отъждествяване на европейските Huns** и на упоменатите в китайските извори до началото на новата ера Hsiang-nu (гсиен-ну, сюну), предприето от руския учен Иностранцев през 1900 година. Тази априорна теория е апологезирана от Л.Н.Гумильов след 1960 г., чрез хипотезата му за един „конен отряд“, който – съгласно пасионарната теория на съветския историк – станал за два века велик народ „гуны“, като няколкото десетки конници, които яздили по 26 км. всеки ден 1000 дни и стигнали р.Волга, си взели местни жени и ги оплодили с метиси.

За да се разбере произхода на българите, е необходимо да се разбере, че европейските хуни имат **кавказки произход**, а не средно-азиатски.

Всички късноантични латински, гръцки, сирийски, арменски и грузински извори сочат Предкавказието като **родина** на европейските хуни.

Всичко това са въпроси, които едно съчинение за Велика България трябва да постави отново, с ясното съзнание, че те са част от изясняването на произхода на прото-българите, които в началото на VII век, под ръководството на Орган и Кубрат, създават **трета по ред**

държава, начело на която стои една и съща династия на хунския цар Руа, който от началото на V век е **основател на династията Дуло**.

Първата държава на тази династия е европейската хунска империя, която няма нищо общо с Hsiung-nu. Според „Именника на българските канове“ продължителността на тази държава е триста години и тя завършва към 465-469 години, когато Ирник, третият син на Атила, заедно с утигурите като водещ народ, създава **втората хунска държава, която може да бъде наречена хуно-българска**. Според „Именника на българските канове“ тази държава продължава сто години и несъмнено като неин завършек може да бъде посочено времето на учредяването на **вар-хонския съюз** между авари и кутригури (хони) към 555-565 години.

Създадената от Орган и Кубрат през 629 година, според изчисленията на календара в „Именника...“, държава Велика България, е по същество **третата държава**, след европейската хунската империя и хуно-българската предкавказка държава на Ирник, **на династията Дуло**.

В този смисъл става ясно, че Велика България, макар и да просъществува 40 години (от 629 до 669), сублимира дълъг предходен държавен опит, допълнително обогатен от копирането на държавните реформи на Ираклий във Византия, на които Кубрат е бил свидетел в периода 619 – 627 години.

Да очертаем и историческия въпрос за българите до началото на VII век.

Въпросът за етногенезата на българите до началото на VII век, когато през 629 година е създадена от Орган и Кубрат държавата Велика България, е един от сложните и най-често дискутирани исторически въпроси.

Многото съвременни хипотези за произхода на българите са по същество глотогенетични, те изхождат от езикови реконструкции върху иранското и тюркското езиково семейство, а през 30-те години на XX век съветския езиковед Н.Я.Мар създаде цяла яфетическа езикова прародина, в чийто център постави едно митично българско антично минало. Оттогава този дух на търсене на антично минало на българите не секва, при което сведенията от историческите късноантични летописи са на път изцяло да бъдат нивелирани от волните глотогенетични реконструкции.

Ако се върнем към летописите от VI век на автори като Прокопий Кесарийски, Касиодор, Йордан и Псевдо-Захарий Ритор ще получим изворов материал от три източника: гръко-византийски, готско-германски и сирийско-византийски. Тяхното критично интерпретиране показва, че към средата на V век **два от народите в Хунския съюз**, които са фундамент на Европейската хунска империя през втората половина на IV век от н.е. и първата половина на V век, а именно кутригурите и утигурите, могат да бъдат наречени **пост-атилови хуни**.

Атила умира през 453 г., две години след това през 455 г. е убит от гепидите престолонаследника Елак.

Дотогава водещ народ в Хунския съюз са били кутригурите.

Самоназванието на този народ е боян (респ. бояндур, с калки венед, вндур, бун, бундурки, бунджар, бурджан, в-н-н-т-р, v.n.n.d.r).

Йордан ги нарича „ултинзури“ и очевидно този външен етноним е много по-стар от „кутригури“.

Етнонимът „улдин“ и „ултин“ е по всяка вероятност утигско външно наименование за бояните, ето защо в летописите на Зосим и Созомен от V в. е споменат хунски пълководец с име (прозвище) **Улдин**.

Според летописа на Олимпиодор (V век) този пълководец има лично име *Хератон*, а летописа на Приск Панийски (V век) го нарича *Базих*, което явно е калка на Бунд(жар).

Арабозичният историк от X век ат-Табари, който ползва персийски източници, споменава етноним „бунджар“, който отъждествява с „бурджан“.

Името *Бунд* е упоменато и в арменската история от V век на Мовсес Хоренаци.

Сиреч, **Улдин** е означавало същото в езика на утигурите, което **Боян** в езика на кутригурите (ултинзури).

В летописа от XIII в. на волжките българи „Барадж тарих“ също можем да прочетем за „*прозвище Аудан*“, което дори Атила е носил.

Така става ясно кой е всъщност прословутият „**Авито – хол**“, който съгласно „Именника на българските канове“ *живял 300 години*.

Това е **етноним**, където *Авито* е калка на *Аудан (Улдин)*. Очевидно „Именника на българските канове“ е писан с гръцки букви, а по-нататък, при преписа и превода на документа на старобългарски (славянски) има и още една редакция на името-етноним в посока на формата „Авитохол“, където *хол (ол)* означава „домове, поселища“.

Водещ народ в Хунския съюз до 469 г. (убийството на втория син на Атила, чието име е Дингиз) са **бояните**, които утиг наричат „аудан“ (улдин), а антите ги наричат „хот-раги“, понеже, както пише Йордан, хуните като напуснали Панония се заселили край Днепър. От летописа „Барадж тарих“ става ясно, че понеже бежанците от Панония към 460 г. се пренасяли с покъщина, затова били наречени от антите „*сохот*“, т.е. **со хат**, което на прото-украински значи „със домове“, понеже „хат“ е протоукраинска дума за къща, съхранена и донес като „хутор“...

Йордан знае етнонимът на този водещ хунски народ като „ултинзури“. Прокопий пък научава техният външен етноним, даден им от антите, т.е. „хотраги“ и въвежда този етноним в оборот като „кутригури“. От Прокопий този етноним преминава в Агатий и Менандър, византийски историци от VI век.

Народът, чието име във византийската историческа наука през VI век става известно като „кутригури“, в готската историческа наука през VI век е „ултинзури“.

Готският историк Йордан ползва като основен източник за своя летопис хрониката на историка Касиодор. Неговото латинско име е *Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator (487 - 578)*.

През 519 г. / James J. O'Donnell. *Cassiodorus.*, Copyright and published 1979 (University of California Press) / Касиодор пише *Готска хроника*, едно историческо съчинение, което през 551 г. е основен източник за *Готската история* на Йордан.

Касиодор е най-важният историк за готската държава в Италия на Теодорих в края на V век. Теодорих е остроготски крал, произхожда от рода на Амалите и има за цел да обедини под своя скиптър и визиготите, чийто кралски род са Балтите.

Историческата задача на първият готски историк Касиодор е била нелека. Фактически остроготския кралски род на Амалите до 455 г. е ръководел **един от народите в Хунския съюз, т.е. остроготите**. През 451 г. остроготите са на страната на Атила и в прословутата битка при Каталунските полета воюват не само срещу римския генерал Аеций, но и срещу събратята си визиготи, които са съюзници на римляните в тази епична битка за съдбата на Европа.

На раменете на Теодорих в края на V в. и началото на VI в. предстои да обедини остроготи и визиготи под един скиптър, този на Амалите, а визиготския кралски род на Балтите да бъде елиминиран.

През 1601 г. дубровнишкият историк Мавро Орбини пише историческа студия за българите, това е първият опит в Европа след Ренесанса да се създаде **историческа хронология за българите**.

Днес готската хроника на Касиодор е изгубена и по нея се съди предимно от заемките на Йордан.

Обаче по времето на Мавро Орбини изглежда не всичко от Касиодор е било изгубено и Орбини пише, че според Касиодор за първи път българите се появили в Европа през царуването на римския император Теодосий Велики (379 - 395). *„Марк Аврелий Касиодор пише, че българите се сражавали с ромеите още по времето, когато владетел на тази империя бил Теодосий I; след много битки българите били победени около 390 г. и Италия си възвърнала Сирмиум.”* (Мавро Орбини. Царството на славяните 1601. С., 1983, с.51-52)

В историята на Йордан пък е прокарана една много интересна линия, която несъмнено произхожда от Касиодор. Йордан се жалва, че **остроготите били под робство на хуните** и когато гепидите убили Елак (455) били щастливи, понеже душите им видяли лъч към свободата.

Очевидно е, че остроготите не са били под никакво робство, но целта на Касиодор е да представи **техният хунски период** в такива краски, сякаш друг е виновен за убийството на визиготи през 451 г.

Защо Касиодор нарича хуните от времето на Теодосий Велики, т.е. от IV век, с етнонима „българи“?

Както знаем този почин на Касиодор е предшестван от епископ Енодий, който към 505 г. пише панагерик, в който хвали Теодорих, че е победил народа българи, тези, които *„преди това поражение си мислеха, че светът им е отворен навсякъде”*.

Видно е, че Енодий, както и Касиодор, не само споменават някакви появили се през 486 г. в Мизия, по времето на император Зенон (476 - 491), българи, а **отъждествяват тези българи със старите хуни**.

За какво става дума?

Защо именно по времето, когато остроготския крал Теодорих създава в Италия обща държава за визиготи и остроготи, изведнъж етнонима „българи” е натоварен с цялата историческа семантика на атиловите хуни?

Причината явно е била много важна.

Първо, както става ясно от сирийската хроника на Псевдо-Захарий Ритор от почти същото време (555 г.) **европейската хунска империя** е била *съюз от народи* и **ниито един от тях не се е казвал хуни**. Тоест, *хуни* е общото държавно название на всички народи, участващи в хунския съюз.

Остроготите са също хуни до 455 г. и когато Касиодор пише, че Теодосий Велики воювал с българи, това всъщност е част от замисъла за „очистване“ на остроготите от тяхното хунско минало и същевременно посочване от Енодий и Касиодор **кой народ** е наследник на атиловите хуни. Не случайно етнонима българи се появява и при Йордан, но вече след 455 г., при това Йордан (който пише своята история през 551 г.) нарича **българи** онзи народ, който Прокопий нарича „утигури“. А хуни след 455 г. нарича изселените се към 460 г. на Днепър от Панония хуни, които Прокопий нарича кутригури.

Йордан също знае хуните като *съюз от народи* и когато изброява народите, които командва Денгиз, поставя на първо място **„улгинзурите“**, но споменава също така като хунски народи и **ангискирите** (явно анчийците, антите), **битугури, бардон, садагии...** Всичките тези хунски народи след 455 г., според Йордан, готите са изгнали от Панония и те (остроготите) остават единствения хунски народ, самовластен господар (всъщност: федерати на Рим) на Панония.

И така, кога утигурите стават „българи“?

Тогава, когато те след 465 г., заедно с Ернак (третият син на Атила) се изселват на изток от кутригурите и в периода 465/474/484 г.г. стават господари на Кавказ, т.е. на всички Предкавказки земи на север от дербентския проход, а през 484 г. – както вече изследвахме в друго съчинение – стават за четири години и господари на Персия.

Наличието на етноним „българи“ в Анонимния латински хронограф от 354 г. показва, че това е времето, когато все още не е започнала хунската инвазия на запад от Дон през 375 г. Сиреч, произхода на името българи трябва да се търси тук, **на Кавказ**. И то означава „бал“ (симитската дума за „господар“; не случайно Зиези в „Анонима“ е представен като семит) и „гоар“, така, както са били наричани кавказките планинци още през II в. от н.е. в „Географията“ на Птоломей.

Буквално „гоар“ означава „планинци, тези от Кавказ“ и не е етноним, а общо название на кавказките народи.

Това е историческо-летописната истина за произхода на етнонима „българи“, всички останали езикови реконструкции от думата „бал“, са извън предмета на това изследване. Трябва обаче да се знае, че както „бал“, така и „имен“ (мене) са думи с древен месопотамски произход и всяка глотогенетична хипотеза на тяхна основа, си остава субективна, без адекватна летописна основа.

Фактически въпроса за произхода на българите е неразривно свързан с въпроса за произхода на европейските хуни.

За да се отговори на питането: кои са българите, е необходимо преди това да се отговори на въпроса: *кои са европейските хуни?* При това трябва да се отхвърли историческата догма, произхождаща от руския учен Иностранцев от 1900 г., че Huns (европейските хуни) са

един и същ народ с Hsiong-nu (гсиен-ну, сюну), известни като номади-монголоиди на Жълтата река и Ордос до началото на новата ера, от китайските хроники.

Европейските хуни, които от 375 г. до 455 г. имат империя от Каспийско море до Орлеан и Аквилея, **нямат адекватно историческо изследване на тяхното славно минало**. То е потиснато и на негово място е въведена една фраза „*велико преселение на народите*”, чиято цел е многозначна. Не на последно място тя успешно обслужва готско-германското минало, като укрива, че от 375 г. до 455 г. остроготите са едни от най-активните членове на Хунския съюз и през 451 г. се бият под знамената на Хунската империя дори срещу визиготи. Но, както се казва, историята се пише от победителите...А готския историк Йордан бърза още през 551 г., под влияние на Касиодор, да представи хунското минало на остроготите като ...робство.

И така, една от причините хуните от IV в. и V в. да бъдат представяни като отделен етнос, е тенденцията прокарана още през 519 г. от Касиодор атиловите хуни да бъдат представени само като българи, а хунския период на остроготите, да бъде представен като робство, сякаш остроготите нямат нищо общо със славното минало на Хунската империя и с хуно-българите.

Още през 505 г. в панагерика си епископ Енодий прокарва тази идея. При това, колко смешно звучи оная част от панагерика, където Енодий обеснява кои са били в миналото българите, сякаш Теодорих е паднал от небето и не знае баща му чий васал е бил в съществуващата до 455 г. Хунска империя. Но затова пък колко патетично изглежда образа на Теодорих в панагерика, като владетеля, който е победил ония, които дотогава са били всесилни. „*Българите преди можеха да завоюват каквото поискат, не им пречеха нито планините, нито реките, нито лишенията...*”

Този Енодиев образ за миналото на всесилните българи, е всъщност хунски, от времето на Атила.

Единствено демонизацията на хуните и тяхната монглоизация в просвещенско-модерната историография, са причина имената **българи и хуни** да не са били отъждествявани в съвременната българска историческа наука. Сиреч, причината е в *създаденият отрицателен образ за европейските хуни*, като нещо лошо, негативно, низшо. И това е разбираемо, по логиката на инверсията.

До 453 г. всички германски и англосаксонски владетели са треперели от страх пред Атила и са го молили да им стане зет. Дори римската принцеса иска брак с него. След смъртта му и след разпиляването на синовете му, по логиката на инверсията великото става низшо, страхът се преобръща в омраза.

В своето изследване за европейските хуни от 1973 г. американския професор Ото Манчън-Хелфън (*Otto J. Maenchen - Helfen. The World of the Huns: Studies in Their History and Culture. University of California Press, 1973*) е озадачен от факта, че **този негативизъм** продължава дори 15 века след това, в главите на немските професори и съветските историци.

Величието на хунската империята при немския историк от XX век Томпсън е окарикатурено...

За руската имперска историческа наука от началото на XX век пък в Предкавказието не може да се зароди нищо велико, още по-малко империята на европейските хуни. Всичко, което е имало свое славно историческо минало на териториите, превърнали се от втората половина на XVI век до края на XIX век в обект на новите геостратегическите интереси на Русия, е омаловажавано от руската историческа наука. Било то Хазария или Волжка България.

Велика България на Кавказ също е ниглежирана и наречена от руската историческа наука *номадско-родово обединение*.

Произходът на европейските хуни за руската историческа наука не е в Предкавказието, независимо, че няма късноантичен летопис, който да не посочва, че именно там е **кошера** на хуните, които през IV и V в. създават империя със столица гр. Боспор (дн. гр. Керч)...

За да си състави човек ясна представа за отношението на европейската просвещенско-модерна историография към хунското минало, е достатъчно да се заинтересува как там се разглежда въпроса с пост-атиловите хуни след 469 г.?

Произходът на хуните и тяхната европейска история, както казахме, е тотално потиснат и заменен с една куха фраза „велико преселение на народите“.

Да видим какъв е краят на хуните?

Според историческата наука европейския пик на хуните е през 451 г., когато те имат империя от Кавказ до Орлеан. През 451 г. се провежда прословутата битка при Каталунските полета, в която няма ясно изразен победител. Нито Аеций се справя с хуните, нито Атила постига своето. В следващата година Атила тръгва към Италия, превзема Аквилея и не влиза в Рим, единствено по молба на папа Льв. През 453 г. Атила умира. Хунската империя през 455 – 460 г. търпи крах от вътрешни раздори, гепиди и готи се отделят и стават федерати на Рим. Хуните губят Дакия и Панония, но съхраняват държавата си от Днепър до Кавказ.

През 469 г. Денгиз, вторият син на Атила е убит и главата му е занесена в Константинопол.

Ирник, третият син на Атила, става самовластен владетел на утигури, кутригури, анти, кавказки етноси и т.н. Той се отказва от западната военна политика и се насочва към Задкавказието (територии на Персия още след 387 г.), където към 472/4 г. превръща персийския цар Пероз (457-484) в свой данъкоплатец. Според хрониката от XIII в. на сирийския летописец Бар-Ебрей, хуните, които победили Пероз, вече били взимали данъци от римляните. В периода 472/4 – 484 г. Пероз е данъкоплатец на тези хуни, а Кавад (сина на Пероз), е заложник при хунския цар, според сирийския летописец от VI в. Йешу Стилит. Тоест, това са **пост-атилови хуни**.

Сиреч, свидетели сме, че към 469 г. се сбъдва пророчеството, разказано от Приск Панийски в летописа му. През 448 г. Приск, който е бил в лагера на Атила в Панония, вижда малчугана Ирник. Третият син на Атила е любимец на баща си. Приск търси причината за тази обич на Атила към Ирник и научава, че за този син има пророчество, че след смъртта на Атила империята на хуните ще рухне, но на този атилов син е писано от съдбата да я възстанови.

Това разказва Приск.

Пророчеството се сбъдва, но не и според съвременната историческа наука. Според нея, само около две десетилетия след европейския пик на хуните през 451 г., **те изчезнали безследно**. Сякаш са динозаври...

От сирийските летописи на Йешу Стилит (началото на VI в.), Псевдо-Захарий Ритор (555 г.) и Бар-Ебрей (XIII в.) става пределно ясно, че хуните, които към 472/4 г. и през 484 г. водят две войни с Персия, са пост-атилови хуни. Има летописни данни, че хунския цар победил през 484 г. персийския цар Пероз, е от Боспор (Псевдо-Захарий Ритор). Бар-Ебрей категорично пише, че хуните, които победили Пероз, дошли от „северозапад“ на Персия и **вече били взимали данъци от римляните**.

Следователно, има достатъчно извори, които уясняват **кой е хунския владетел**, който побеждава Пероз през 484 г. и за който има изобилни данни в летописите на Прокопий Кесарийски, Агатий Меринейски, Йешу Стилит и Ат-Табари. Неговите хуни са **пост-атилови хуни** и те превземат през 484 година Персия като идват от Предкавказието.

Но не и според съвременната историческа наука, която твърди, че хуните, които превзели Персия през 484 г. не идват от Предкавказието, а **някъде на изток** от Персия.

Сиреч, няма как да не се съгласим с американския историк Ото Манчън-Хелфън, че в европейската историческа наука съществува хунофобия, която се опитва да замени реалността на историческото минало с доктрини...

Защо е това потискане на хунското минало в европейската историческа наука?

Донякъде е разбираемо, че то е било част от „историческата игра“, необходима да се създадат през XIX в. и началото на XX в. на **национални** исторически учебници в многонационална Европа и в тези учебници за славното минало на народите, създали европейските нации след 1789 г., е било удобно да бъде игнорирана хунската европейска хегемония от IV и V в., чрез една безсъдържателна фраза „**велико преселение на народите**“.

Но, ако това е недъг на просвещенско-модерната историческа наука, е редно да се очаква, че пост-модерното историческо мислене ще прояви друг, обективен подход. Необходимо е да съществува реална визия за случването на Европа през IV и V в., която да не е в ущърб на истината. Да допуснем, че част от истината е разбираемо замълчана по времето, когато са се писали национални исторически доктрини, но при една обединена Европа, се оказва, че хунското минало става своеобразен обективен критерий, доколкото новите историци са способни да преодолеят старото национално пристрастие към историческото самосъзнание на европейците...

Така изглежда стоят нещата...

Ако не се получи пробив в европейското историческо самосъзнание, явно трябва да бъде чакан следващия американски историк, след безпристрастният Ото Манчън-Хелфън (ум.1969), който да прояви обективен подход към европейската хунология.

Трета глава
Първият български владетел
– Ирник от рода Дуло

Ернак, известен от „Именника на българските канове” като Ирник от рода Дуло, е третият син на Атила. Към 448 г., когато византийският летописец Приск Панийски посещава лагера на Атила в Панония, Ернак е малчуган. За разлика от братята си Елак и Денгиз, той не присъства на владетелската трапеза, прекалено е малък. Но затова пък е любимец на баща си, който в знак на обич го *„пощипва по бузата”*, пише Приск. Византийският дипломат Приск Панийски забелязва, че единствено Ернак е способен да омекоти суровото лице на владетеля на Хунската империя Атила.

Нито една средновековна хроника или гравюра не представя Атила като човек с монглоидни черти. Хипотезата, че европейските хуни са от монглоидната раса, е създадена от просвещенско - модерната историография и е наложена в европейската научна история от немските и руските професори. Благодарение на последните и до днес Хунската империя от средата на V в., която според византийския историк Приск Панийски се е простирила от Кавказ до средни Дунав, се представя като лишена от военно-държавна система, а европейската хегемония на хуните от края на IV в., фриволно се подменя с безсъдържателната фраза „велико преселение на народите”.

Това отношение на европейската историческа наука към европейското хунско минало от IV и V в. се чувства най-видимо, когато се постави въпроса за ролята на хунската династия по това време и коя е тя?

Тази тема се отбягва, а не би трябвало, понеже всички основни средновековни епоси на европейските народи съдържат разкази за хунската кралска династия, с която вождовете на европейските народи искат да влезат в династична връзка.

Въпросът за династичната история на европейските хуни е един от най-важните и при проучване на хуно-българската проблематика.

Българската етногенеза и до днес е залогник на „хунския въпрос“. Едно грешно решение на въпроса кои са хуните, би се оказало проблематично за решението на въпроса за българската етногенеза.

Ние сме свидетели, че грешната постановка за произхода на европейските хуни е всъщност основната пречка българската етногенеза да не бъде разглеждана от средата на II век от н.е., както това изрично е отбелязано като нейно начало в „Именника на българските канове“.

В хрониките, не само на късноантичните, но и на средновековните автори (например при Теофан от ...в.), хуни и българи са отъждествени.

Съвременната историческа наука съвсем лековато твърди, че това не е въпрос на идентичността, а маниер и стил на писане на някои византийски автори, които използвали израза „хуни“, така както преди използвали израза „скити“, т.е. в едно обобщено значение за варвари, чужденци. Тази теза е също безсъдържателна.

Независимо, че в просвещенско-модерната историческа наука за късноантична и ранносредновековна Европа се е настанила хипотезата, че хуните изчезват безследно в последната четвърт на V в., се оказва, че това не е така.

Менандър посочва, че през 562 г. Петър Ибер от името на император Юстиниан I (527-565) сключва 50 годишен мирен договор с Персия, в който като първа клауза е поето задължение от страна на Персия да не пропуска от Предкавказието хуни в сирийските земи на Византия.

Дори да допуснем, че някои византийски хронисти употребяват името „хуни“ в обобщено значение, едва ли можем да се съгласим, че в междудържавен договор за мир между Персия и Византия, който Менандър е преписал добросъвестно за поколенията, предкавказките врагове на Персия и Византия са наречени „хуни“ само метафорично. Географията и историята са вече доста напреднали сфери на познанието по онова време, макар и под парадигмата на християнството.

„Покажем, что заключал в себе договор о мире. Постановлено было первое: чтобы персы не позволяли ни уннам, ни аланам, ни другим варварам переходить в римские владения ущельем, называемым Хоруцон, и вратами Каспийскими ...” (Менандр Византиец., отрывок 11; в: Византийские историки. СанктПетербург, 1860)

Приск Панийски е единствения късноантичен историк, който е видял Атила лично. Като дипломат Приск е следял внимателно всичко около Атила. Византийската делегация, в която участва Приск, била поканена на вечеря, на която освен Атила и двамата му сина Елак и Денгиз, участвали и владетелите на народите, които влизали в Хунския съюз. Приск бил изумен, че повечето от тях се хранели от златна и сребърна посуда, докато Атила скромно се задоволявал с дървени прибори и пиел от дървена чаша. Лицето му било постоянно сурово и строго, само когато в залата нахлул малчугана Ернак, Атила ведро се усмихнал и демонстрирал пред всички дълбока бащина обич и умиление. Приск бил впечатлен от отношението на Атила към Ернак и скоро

разбрал, че то не се дължи само на синовна обич. За малкият Ернак имало пророчество от съдбоносно значение. Приск научил, че след смъртта на Атила империята на хуните щяла да рухне, според пророчеството, но на този Атилов син било съдено да я възстанови.

През 448 г. в Панония Приск Панийски записал това сведение.

През 465 г. Хунската империя е в криза. Тя загубва земите си в централна Европа. Елак е убит още през 455 г., ето защо Денгиз оглавява ултинзурите (Йордан) и още няколко народа, които остават в хунския съюз. Начело на списъка от народите, които оглавява Денгиз и който е даден от готския историк Йордан, не случайно са ултин (ултинзури). Ултин е външен етноним на народа бояни, явно даден им от утигите още преди IV век. Ултин (или Аудан) е етноним упоменат и в началото на „Именника на българските канове“, чрез калката „Авито“ (Авитохол). Преписвача на този документ е допуснал една важна грешка. Той е написал, че Авитохол е от рода Дуло, но всъщност е точно обратното: рода Дуло произхожда от народа Авито (Ултин, Аудан, Боян).

Кралската хунска династия, рода Дуло, произхожда именно от този народ, който е водещ народ в Хунския съюз още от средата на II в. от н.е. и „Именника на българските канове“ правилно съобщава, че Авитохол живял 300 години. Фактически 300 г. бояните (ултин, аудан, авито, кутригури) са водещ народ в Хунската държава, но след 469 г. (убийството на Денгиз) ролята на водещ народ е поета от утигурите, понеже Ернак (Ирник) още след 465 г. е легитимният наследник на хунската династия Дуло, който е поел да е утигурски владетел.

Ернак възстановява хунската държава, но в нея вече водещ народ не са ултин (кутригурите), а утигурите. Още след 469 г. кутригурите се включват в хунската държава на Ернак, но вече тяхното статукво на водещ народ е променено. Въпреки, че Ернак произхожда от народа на бояните (ултин, кутригури), след 465 г. той официално е владетел на утигурите, а кутригурите, които през 469 г. загубват своя владетел Денгиз, се обръщат към Ирник и се включват в новата хунска държава.

Че това е било така става ясно от „Именника на българските канове“. Този документ ни казва, че хунската държава е имала два периода. Първият период (Авитохол) е продължил 300 години и приключва до 465 г., когато започва втория период (на държавата на Ирник), който е 100 години (в някои от преписите на „Именника...“ периода е 150 години, явно в него е включен и вархонския съюз между кутригури и авари). Ще рече, след като знаем от историческите извори, че Ирник през 465 г. оглавява утигурите, вече можем да изчислим, че към 165 г. от н.е. е започнало изграждането в Предкавказието на Хунския съюз, в който бояните са имали водеща роля. Ето защо не е никак случайно, че според една от най-старите легенди, съхранени в летописа „Барадж тарих“ от XIII в., хоните произхождат от Боян. В грузинския летопис от V в. „Мокцевай картлисай“ също е посочено, че кавказките бояндурки са създали войнственото племе хони, отстъпвайки му военен лагер в своите територии. Бояндурките, според този грузински документ, имали четири града, а освен това създали и военен град Занави, който станал първия хонски град. Така става ясно, че името хони (хуни) не е донесено на Кавказ и Предкавказието от някакво

преселение на средно-азиатските гсиен-ну (сюну), една хипотеза, която вече е остаряла за историческото познание, а е местно явление. Напълно е възможно термина „хони“ (хуни) действително да е донесен от масагетите и бояните в края на старата ера и началото на новата, когато те се заселват на Кавказ и да е имал военно значение. Към подобен извод подтиква съобщението в арменската история от V в. на Тавстос Бузанд, който пише, че масагетския цар имал хунска войска, но никъде не съобщава, че той има и масагетска войска. Това ще рече, че военните подразделения на масагетския цар са се наричали хуни, а не че той е имал наемна войска от някакъв друг народ.

Приск Панийски следи съдбата на Ирник почти до края на своя живот. Той прилежно отбелязва, че Ернак към 465 г. вече е заминал на изток от Мала Скития (северна Добруджа) и не оказва помощ на брат си Денгиз, понеже бил зает там с някаква своя „местна война“.

Явно Приск е следял дали ще се сбъдне пророчеството, което той научава през 448 г. и дали действително Ернак ще възстанови империята на Атила.

Ернак обаче предприема източна военна политика, а не западна. След 469 г. хуните изчезват за западния свят и едва около 486 г. се появяват в Мизия и то защото официално са поканени там от византийския император Зенон (476-491) като негови съюзници.

Историческата мисъл забравя за Ернак.

През 1930 г. Стивън Рънсиман пише: *„Атила заема такова видно място в нашата история само защото дейността му е била насочена предимно към завладяването на Запада. Ернак, който е бил определено източен владетел, може и да е водил завоевателни войни на изток, за които не знаем нищо, и може би е бил по-значителна фигура от Атила в източната традиция“.*

Ернак действително е забравен от историческата мисъл, просто защото не е водил войни за завладяването на Запада.

Нито един историк не се заинтригува от въпроса: за каква местна война на Ернак съобщава Приск Панийски и не биха ли могли да се намерят сведения за нея ?

В западната историческа наука, както вече споменахме, се е наложила догмата, че след 469 г. хуните ...изчезват безследно. Този извод е алогичен, не само защото през 451-453 г.г. хуните владеят от Кавказ до Орлеан и Аквилея и е невъзможно за по-малко от 20 години да изчезнат безследно, но и защото европейската историческа мисъл не включва в научен оборот мнозина български, грузински и сирийски летописи от VI в. до XIII в., от които става ясно, че хунската история действително има два етапа, както това е загатнато в „Именника на българските канове“. Вторият етап от хунската история, т.е. стогодишната държава на Ирник след 465 г. в Предкавказието, Задкавказието и предна Азия (Персия), е необходимо тепърва да бъде внимателно и отговорно проучен, понеже той е не само бяло петно в историческото познание, но и демонстрира мащаба на старият научен егоизъм на европоцентричната просвещенско-модерна историческа мисъл, за който недвусмислено пише Рънсиман.

Ако не знаем нищо за Ернак като източен владетел и ако не знаем за неговите завоевателни войни на изток, причината е не липсата на исторически извори, а старият егоистичен европоцентризъм в историческото познание.

Държавата на Ирник е единствения пример в историята за **западна империя**, каквато е хунската през втората половина на IV в. и до средата на V в., която в периода 465-474-484-499 години възстановява своята държавна мощ, но като **източна империя**, превзема Персия и поставя край на установеното статукво от 387 г. между Византия и Персия по разделянето между тях на Задкавказието. Хунската геополитика в предна Азия до началото на VI в. е истинската причина за възстановяване на етническата история в Задкавказието и за освобождението на Армения, Грузия и още десетки етноси от властта на Византия и Персия в региона. Всичко това показва, че хунската държава след 465 г. не само, че не е безследно изчезнала, но е и геополитически фактор в Задкавказието и предна Азия, какъвто през V в. (до 455 г.) е същата хунска държава на династията Дуло в Европа.

Мнозина изследователи са си задавали въпроса защо Орган и Кубрат, които са от рода Дуло, в началото на VII в. (629 г.) създават държавата Велика България в Предкавказието и Приазовието, а не в Панония? Отговорът го дава директно „Именника на българските канове“, където веднага след държавата на Ирник от рода Дуло, която е в Предкавказието, е посочена държавата, в основата на която са Орган и Кубрат. Всъщност крайно време е вече да се разбере, че т.нар. „Именник на българските канове“ не е просто списък на владетели, а хронология на хуно-българската държавност, понеже Ирник като личност не живее 100 (или 150) години, но създадената от него държава „живее“ толкова време. Същото важи и за „Авитохол“, това не е библейска личност, която живее 300 години, а етноним на водещия хунски народ до 465 г., до когато е първият, западен период, от историята на хуно-българите.

Изглежда за мнозина български историци е по-лесно да пишат за антични и митични дължави на българите, отколкото да възстановят усърдно, последователно и хронологично българската държавност след средата на II в. от н.е., така както **ИЗИСКВА** основният български изворов документ, наречен „Именник на българските канове“. Това е истинското предизвикателство пред историческата научна мисъл днес, за да не се говори в учебниците за „прабългарите“ като за нещо метафорично, а смело да се каже защо сме били част от Хунския съюз и защо не трябва да се срамуваме, че сме едни от създателите на Хунската империя. Кой са хуните и защо те не са гсиен-ну. Какво е значението на хунските народи, между които и остроготите, за зараждането на Европа такава каквато е днес като геополитически материк, понеже до идването на хуните в края на IV в. Европа си е все още античната гръко-римска средиземноморска и малоазийска цивилизация, създадена от Ал.Македонски през IV в. пр. н.е. и наричана в учебниците „елинизъм“. Не случайно английският епос от VII в. „Видсид“ посочва като най-велик воин за всички времена Ал.Македонски, а веднага след него Етла (Атила).

В този смисъл е необходимо да бъде изследвана и династичната история на хуно-българския владетелски род, който неотклонно излъчва държавници от началото на V в., между които са не само хунските, дунавско-българските и волжко-българските царе, но и първият славянски крал в Панония Само през 623 г., владетеля на дагестанските кумики през 696 г. Хумик, първият унгарски крал Арпад в началото на X век...

И така, кой е Дуло? Основателят на династията Дуло?

Четвърта глава **Бащата на Атила**

Наративният материал в летописите по въпроса за бащата на Атила е изключително противоречив, но има някои въпроси, които заслужават особено внимание.

Според Ото Манчън – Хелфън в неговата посмъртно излязла през 1973 г. монография за хуните, е напълно възможно Руа (Руга, Ругил) и Улдин, когото той отъждествява с Харатон, да са „родственици”⁹⁸.

Харатон е упоменат в летописа на Олимпиодор⁴⁴ в параграф 18.

Този исторически труд от V в. е съдържал 22 книги, обхваща периода от 407 до 425 г. и е дошъл до нас в преразказан вид в *Muriobiblon* (Библиотека) на патриарх Фотий (IX в.).

Фотий е съставител на конспект на 280 книги на гръцкоезични автори, в по-голямата си част недостигнали в оригинал до нас.

Такъв е случая с Олимпиодор, който съобщава (§ 18), че е бил изпратен от императора (Хонорий) в състава на посолство до хунския владетел Донат.

Ето преразказаният текст на Фотий: *„Той (Олимпиодор - б. м.) разказва за Донат, за хуните, за невероятното умение, с което кралите им (рикси) стреляли с лък, и за това как той, като историк, бил изпратен с посолство при тях и при Донат; пише за своето трагическо пътуване по морето и за опасностите, и за това как Донат, коварно излъган от клетва, бил престъпно убит. Също за*

*Харатон, първият от риксите (владетелите на хуните - б. м.), който бил обладан от гняв, заради убийството и как императорските дарове го успокоили. Това е съдържанието на първите десет книги от неговата история*⁴⁴.

В осемнадесет параграфа, всеки от по няколко изречения, Фотий преразказва десет книги на Олимпиодор. Това несъмнено оказва ущърб на дошлите до нас сведения.

Що се касае до интересуващият ни „параграф 18”, е видно, че Фотий е редуцирал едно пространно изложение на Олимпиодор, в което се разказва за хуните и което предшества с няколко десетилетия летописа за тях на Приск Панийски, който ги посещава през 448 г.

Основната хунска фигура в текста на Олимпиодор е Донат.

Римското посолство е отправено към него.

Както обръща внимание Ото Манчън-Хелфън Донат се помещавал около Карпатите, в римската провинция Мунтания. Нея Олимпиодор нарича „Мундиак, Втора Германия” (§ 17). Това са топоними. Олимпиодор пише за Западната римска империя, ето защо той оттам пътува по море към Донат, т. е. не е прекосявал Черно море.

Кой е Донат?

Видно е, че Харатон е втора по значимост фигура сред хуните, след Донат.

Харатон е пълководец, който е изпратен от Донат в помощ на римския генерал (от вандалски произход) Стилихон (ок. 365 - 408).

Как да си обясним „двоеначалието” между Донат и Харатон? Ото Манчън-Хелфън допуска, че „*може би е резултат от съединението на две групи племена, които до определена степен са продължавали да съхраняват своята идентичност*”⁹⁹. Той дава пример с пост-атилоните хуни на Денгиз и Ирник, т. е. кутригурите и утигурите.

Тук е необходимо да припомним, че съгласно летописа на Приск¹⁷, Елак, първородният син на Атила, още приживе на Атила е назначен за княз на агацирите/или:акатирите/. Това показва, че към 448 г. сред хуните вече съществува **династичен институт на властта**. Въпросът е кога начева той?

В пространният текст на Олимпиодор съществува отговор, но той е труден за дешифриране чрез преразказа „в кратце” на Фотий. В текста се разказва за два вида хунски рикси. Едните са известни на историка с умението им да стрелят с лък. Това е донякъде етнографски елемент. Другият вид хунски рикси, са Донат и Харатон.

Донат е еднолична фигура на хунски рикс и затова римското посолство отива при него.

Явно Харатон не е достатъчен като еднолична фигура за целта на посолството, независимо, че той има армия, която не само помага на Стилихон срещу готите на Радагай, но и се справя с отцепника на Рим генерал Гайн (също гот - федерат).

Това подсказва, че при хуните има **династична йерархия и на нейният връх е Донат**.

Харатон е известен от други летописи (Созомен, Зосим, Агатий) и с името Улдин.

Във волжко-българския летопис „Барадж тарих” (XIII в.) има много малко сведения за Атила, но за щастие е съхранена една важна титолатура на цялото му име: „*кан Атилле Айбат по прозвище Аудан Дуло*”¹⁰⁰.

Тоест, Бат Атил, **по прозвище Аудан**, е Дуло. Сиреч, е от **династията Дуло**.

В „Именника на българските канове” (VIII в.) е споменат като първи владетел „*Авиотохол от рода Дуло*”.

Като второ име е посочен Ирник, третият син на Атила, за когото също е посочено, че е от „*рода Дуло*”.

И така, защо Харатон има име Улдин, се уяснява от „Барадж тарих”: Аудан (Улдин) е всъщност „*прозвище*”.

Повечето изследователи не обръщат достатъчно внимание на едно мимоходно сведение в „Гетика”²⁹ на Йордан (VI в.). Той пише, че римляните са заели много названия от македонците, гърците пък са заели названия от римляните, а сарматите от германците. „*Готите пак основно заемат имена от хуните*”²⁹.

Този пасаж е в онази част от неговото произведение, където Йордан твърди, че гетите (тракийците) и готите, които в неговите анали идват от о. Скандза (Скандинавия), са едно и също.

За повечето изследователи е ясно, че готският етнос, съставен от две племена (остроготи и визиготи), е федеративно образование. Същото можем да кажем и за хуните. Но преди да се върнем към това, нека уточним една особеност на хунската именна култура. Тя е много важна и без нея не можем да получим ясна представа за някои съществени въпроси.

Да започнем с едно странно съвпадение. През 865 г. дунавско-българският кан Борис приема от Византия християнството. Този акт, освен народно, има и лично значение за него. Личното значение се изразява в странен феномен: Борис започва да се нарича Михаил по името на византийския василевс. По същото време неговият син Владимир приема прозвище „Расате”, вследствие на битките му при р. Рас срещу сърбите.

През 922 г. волжко-българският владетел Алмъс приема посолство от Халифата, в което секретар е Ибн Фадлан. Това е официален акт, с който Алмас приема исляма. Той пита Фадлан дали може да се казва Джафар, по името на халифа.

За Борис - Михаил и за Алмъс - Джафар, новите им имена са прозвища, по същата логика на получаване на прозвище, по която Владимир става Расате (Владимир Расате). Разликата е, че при първите двама „прозвищата” са акт на културен феномен, докато при Расате - на военен феномен. Следователно, тук става дума за един много по-дълбок етнографски архетип. Летописът „Барадж тарих” изобилства с примери.

Харатон е лично име, но той има и **прозвище Аудан (Улдин)**.

Същото може да се каже и за Донат. Явно неговото прозвище е Мундиак (Мундзук, Мунтания). Йордан казва, че бащата на Атила, се казвал Мундзук. И това явно е така, ала не е обрънато внимание, че Мундзук е „прозвище” и това име е калка на топонима Мундиак, упоменат в § 17 от Олимпиодор.

Йордан, когато преписва от Касиодор, Орозий и Приск, се старее да бъде точен, а когато черпи данни от легендарни източници, е волен интерпретатор. Впрочем, склонността му да редактира пристрастно, е видна по отношение на Приск. Последният пише, че Руа има власт над племето „амилдзури”. Йордан, коригира²⁹ името на „алцилдзури” съвсем целенасочено. Очевидно в племето „амилдзури” е разчел рода на „славните Амали”²⁹, от който произхождат остроготските царе и е решил да редактира Приск...

Отбелязвайки, че Атила е „роден от Мундзук”²⁹, той допълва, че последният имал „братя Октар и Роас”²⁹ и в противоречие с всички останали исторически сведения решава, че тези „двама братя” държали „властта до Атила”²⁹.

И все пак, кои са „братята Октар и Роас”? Очевидно е, че Йордан ползва някакъв легендарен източник.

Прокопий (VI в.), в чиято професионална добросъвестност като историк не може да се съмняваме, също разказва за двама братя, но изрично упоменава, че това е легенда. Той разказва за Кутригур и Утигур.

Легендарният Котраг (Прокопий) явно става „Октар”, при Йордан (VI в.)?

Йордан упоменава, че успеха на хуните срещу легендарният готски крал Херманарих в 375 г., се дължал на измяната на племето „росомони”.

В каква връзка е името на „Роас” към този етноним, ще ни стане ясно, ако си припомним, че според едно анонимно описание от IV в., което бе публикувано още от Клоц (A. Klotz) и което има три ръкописа (в британския, дрезденския и Санкт-петербургския музеи), е посочено: „От дисиманите [произхожда] племето, което носи името хони”¹⁰¹.

Тези „дисимани”¹⁰¹ са всъщност „росомоните”²⁹ от летописа на Йордан, ако се има предвид езиковата ротация d(t)>r, която е много важна особеност.

Не трябва да се забравя, че именно Прокопий¹¹ въвежда етнонима „утиг” и след него той се употребява по книжен път в епохата на юстиниановите историци, в това число Агатий и Менандър. Йордан (VI в.) не познава „утиг”, нито сирийският летописец Псевдо-Захарий Ритор (555 г.).

Приск в V в. споменава „уроги”¹⁷.

Очевидно тяхното самоназвание е „урус”. Росомони, т. е. „мъже Роас”, както Вернадски¹⁸ тълкува етнонима на Йордан.

Имаме всички основания да кажем, че йордановите „братя Октар и Роас” отговарят на „братята Кутригур и Утигур” от легендата на Прокопий.

Йордан пише, че Ирник „младшият син на Атила” имал „еднокръвни братя Емнетзур и Ултзиндур”²⁹.

Тук ще обърнем внимание единствено на името „Ултзиндур” и на неговата граматична близост с „Улдин”.

Йордан едва по-късно отбелязва „Динцик, син на Атила”²⁹. Между другото упоменава, че под негова власт били няколко племена, първото от които е „ултинзури”²⁹.

Всичко това допълва хипотезата, че „Аудан” (Улдин) е не само прозвище на Харатон, но и **етноним**.

Ако Денгиз командва над „ултинзури”, тогава определено можем да кажем, че прокопиевите „кутригури” са всъщност „аудан” (улдин), т. е. котрагите са клон на аудан и не са се появили през V в.

Общият корен на имената Улдин, Аудан, Авитохол и Ефталит (У-л-д; А-у-д; А-в-т; Е-ф-т) показва, че това е етноним на основният народ в хунския съюз. Другият основен народ са росомоните, урус, утигите. Тези два народа са двигатели на хунската федерация, чийто владетел в началото на V в. е Донат (Руа).

Думата „клетва”, в краткото съобщение на Олимпиодор, означава, че Донат е получил прозвище „Мундзук” (Мундиак), понеже именно на територията на тази римска провинция Мунтания е обединил чрез клетвен съюз определени племена, федерати на Хунския съюз. Част от тях, както знаем от Зосим и Приск, се отмятат. Приск специално пише, че Руа (Дуа) е предприел необходимите постъпки пред ромеите, за да си ги върне.

От Приск ни става ясно колко темпорални събития е редуцирал и пропуснал Фотий, съкращавайки само в едно изречение времето от отмятането на тези племена от клетвата при Донат (Руа), с края на живота му.

И все пак Донат (Руа) е бил убит, а Харатон става не само първи цар на хуните, но и явно заема името на брат си, като **регент на неговите династични наследници**, между които и Атила. Това отново говори за **вече утвърден династичен институт сред хуните**.

Основател на хунската династия през началото на V век е цар Руа (Дуа). Неговата династия Дуло има дълъг живот. Самият Дуа произхожда от владетелския хунски род, който след 375 година покорява готите на Херманарих и превзема Скития, стигайки до най-източната провинция на Рим Панония.

Според Приск Панийски, Бледа и Атила наследяват Руа.

През 448 година външния дипломат на Руа, т.е. Есла, все още е жив и изпълнява функции в администрацията на Атила. Това ще рече, че името Мундзук, което Йордан сочи като баща на Атила, не е нищо друго, освен прозвище на Руа (Дуа). Олимпиодор даже е посочил в своята история топонима „Мундияк” **195**.

Дали хунския владетел, посочен от Олимпиодор с името „Донат” **196** е същата личност с Руа (Дуа), посочен от Приск **197**?

Олимпиодор участва в посолство до хунския цар, което е изпратено от Хонорий, а последния умира през 423 година. Връщайки се от тази мисия, Олимпиодор пише обстоен сюжет, който за съжаление е съкратен от Фотий през IX век до няколко изречения. От тях ни става ясно, че Донат е бил убит, докато е текъл някакъв „клетвен договор”, явно с племена, които са се включвали в хунския съюз. Приск пък дори съобщава имената на няколко от племената, които Руа в изрично послание чрез Есла до византийския император, е изискал да бъдат върнати на Хунската държава. Византийския дипломат Плинт, според Приск, се обърнал тогава към хунския дипломат Есла с искането хуните да „водят преговори с тях, а не с другите римляни” **198**. Това означава,

че Плинт е знаел за готвеното посолство от страна на Хонорий до Донат, или с други думи се поставя знак на равенство между Руа (Приск) и Донат (Олимпиодор).

Верната дата за смъртта на Руа (Донат) явно трябва да бъде заета от Олимпиодор. Хунския владетел е убит до 423 година, а „*първи цар*” **199** на хуните става Харатон, чичо на Атила и Бледа. Той приема името на брат си и става регент на синовете му. По-късно Атила ще кръсти третият си син Ернак на този свой чичо.

Името на Харатон става известно още през 400-та година, той е познат при Зосим и Созомен с прозвището „Улдин”, понеже е произхождал от народа „ултинзури” (Йордан) и е носил името му.

Харатон е пълководец, който се е самонаричал Бунд, понеже Аудан (Улдин) е външния етноним на народа Боян, даден им от утигите.

Сиреч, **Бунд** от арменската история на Мовсес Хоренаци, **Базих** от историята на Приск Панийски и **Улдин** от църковните истории на Созомен и Зосим, е едно и също лице. Във всички посочени извори погоре, името му е прозвище, и е означавало етноним. Само в историята на Олимпиодор, Улдин (Бунд, Базих) е посочен с неговото лично име – **Харатон**.

До смъртта на Атила през 453 година народа „боян” е познат на късно-античните автори, но чрез името „ултин” (ултинзури), а след 460 година този народ получава още един външен етноним, от антиите, и отново става известен на историци като Прокопий, Агатий и Менандър, този път като „кутригури”. Последния етноним, с който остава известен, е „българи”.

Харатон ръководи обединената хунска армия, неговите военни подвизи стават известни още през 395 година в Задкавказието и източна Византия, а след това е повикан на помощ от Стилихон.

Хонорий изпраща на Харатон много дарове, но това става след посолството на Олимпиодор, когато западния римски император разбира, че Донат е убит и бърза да засвидетелствува на Харатон своето уважение, понеже той станал вече „*първи цар на хуните*”, както пише Олимпиодор.

Явно малко след това умира през 423 година и самия западен император Хонорий.

За да бъде разбрано защо слагаме знак на равенство между имената **Руа**, което Приск съобщава и **Донат**, съобщено от Олимпиодор, е необходимо да се изясни езиковата ротация $d(t) \rightarrow r$.

Пета глава

Писмото на хазарския каган Йосиф

За съществуването на характерната езикова ротация $d(t) \rightarrow r$ в Кавказ се съобщава още от изследователите на палеокавказките езици.

През XX век езиковедите проучват езика на евреите-горци. Така са наречени още през XIX в. евреите, които живеят в Кавказ. Те говорят татски говор, т.е. средноперсийски, но за разлика от другите татски говори (ирански и таджикски), се оказва, че татският на евреите-горци има една особеност, която липсва в останалите татски говори. Ротацията $d(t) \rightarrow r$.

През 669 г. е създаден Хазарския каганат, една държава, която просъществува до 969 г. и която е основният политическо-културен център в Източна Европа до XI век. Още през VIII в. хазарите приемат юдаизма като държавна религия и съответно религиозният език в синагогите става иврит. Хазария е многоетническа империя и в нея е имало силно присъствие на западни тюрки, чийто език става основен в административно-военните дела на държавата, ръководени от вторият човек в царството, наречен шад и бег. Той държи, ако можем така да кажем, изпълнителната власт, докато кагана, който се излъчва от един династичен род, има върховната власт, включително и над шادا (бега).

Хазарологията получава мощно развитие към средата на XX век, благодарение на създаването на Израел. Дотогава с историята на Хазария се занимават неколцина руски учени, между които Коковцев и Артамонов.

В Израел и САЩ хазарологията става симпатична, благодарение факта, че хазарите са изповядвали юдаизма и фактически са единствената средновековна държава, в която еврейската религия е била държавна.

През втората половина на XX в. съветската хазарология пък е представена от Плетнъова и Новоселцев, чиито изводи в голяма степен оказват влияние и на проучванията за българската етногенеза и ролята

на Велика България, понеже хазарите създават през VII в. своята държава, като превземат Велика България.

За съветската хазарология хазарите като етнос са тюрки, за западната хазарология обаче хазарите са различен етнос от тюрките. Западните хазаролози се съгласяват, че хазарите са били малцинство в държавата, която носи тяхното име и че езика им е сходен, но не е идентичен с тюркския. Между другото този извод не е силогистичен, а се основава на сведенията на арабоезичните средновековни историци.

В съветската хазарология единствено Бартолд твърди, пак на основа на арабските извори, че хазарския и българския са били идентични и са се различавали от тюркския, което не значи, че не са били от прото-тюркското езиково семейство, но все пак са имали своя особеност, така както днес полския и руския, макар че са от едно славянско езиково семейство, чувствително се различават.

Арабоезичният историк и географ ал-Балхи (850-934 г.) директно пише в своя труд „Ашкал ал-билад“, че *„езикът на българите е сходен с хазарския“*.

В Хунската държава прото-тюркски е бил езика на бояните (кутригурите), докато утигурите, които според византийските извори са пост-кимери, явно са говорили един от палеокавказките езици.

Бояните, които идват на Кавказ в края на старата ера и началото на новата заедно с масагетите, още тогава са били наричани от персоезичните масагети „дур“ (тур, туран), т.е. „чужденци“, спрямо персоезичието. Именно това е причината бояните от ранно време да са познати в изворите като бояндур (бояндурки, бунджар, бунд...).

Бартолд предполага, че остатъци от този прото-турски език, употребяван във Велика България през VII в., а след това в Хазария, се е съхранил в чувашкия, който не е идентичен с езика на тюрките, макар че е от същото езиково семейство. „Язык хазар, подобну языку болгар, был непонятен для остальных турок и, вероятно, был тем же языком, остатком которого теперь является чувашский.“ (В.В.Бартольд. Тюрки. Двенадцать лекций по истории турецких народов Средней Азии. Алматы., 1998, с.50)

Интересно, че никой от изследователите не е обърнал внимание на тази българо-хазарска езикова идентичност, а тя е изключително важна, понеже от хазарския каган Йосиф от X в. има запазени две редакции (кратка и пълна) на негово писмо до андалузкия еврейски-министър Хасдай ибн Шапрут.

Хасдай е имал важен държавен пост в Андалузия през X в. и според изворите един ден съвсем случайно научил от хорасански (персийски) търговци, че в далечната хазарска държава юдейската религия е официално вероизповедание. Това го хвърля в неистов и пламенен верски смут и Хасдай, след много перипетии, все пак успява да установи кореспонденция от хазарския цар Йосиф, от която разбира че вярата на Авраам и Мойсей процъфтява на Волга.

В писмото Йосиф патетично пише за своите предци, които нарича наследници на библейския Тогарма и наред с легендарния Хазар е упоменат и Болгар, чието име в кратката редакция е изписано като „Б.л.г.д“. На съветския хазаролог Новоселцев му прави впечатление, че

вместо „р” е изписано „д”, но решава, че това е правописна грешка. Ала Йосиф е прокарал тази „грешка” като езикова норма в цялото писмо (кратката редакция), докато в пълната редакция, открита през 1782 г. от Фиркович в караимските архиви на Крим, текста е фонетично коригиран.

В случая нас ни интересува кратката редакция. Освен „б.л.г.д.”, там и р. Дунав е изписана като „Руна”, т.е. забелязваме същата езикова ротация $d(t) \rightarrow r$. Но с това примерите за наличието на тази езикова ротация като норма в писмото на Йосиф не свършват.

Първото име в псевдо-тогармовата генеалогия на хазарите, което Йосиф изписва в своето писмо, е: „Агийор”. Това име не означава нищо друго, освен „гур” (планинци). Самата етимология на етнонима „хазар” (газар) идва от *gar/gaz*. Второто име е „Тир-с” (кратка редакция) - „Тудис” (пространна редакция). Имайки предвид, че вокали не са се изписвали, не става ясно защо вместо „и” имаме вече „у”? Може би защото издателя П. К. Коковцев освен кратката и пространната редакция, дава и сведения от Иехуда бен Барзилай и там името е „Тудис”. По-важно в случая обаче е, че неслучайно „Тир-с” (кр. ред.) става „Тудис” (простр. ред.). Замяната на „r” с „d” е част от същата езикова ротация.

В „кратката версия” има „страна Рудлан”, която в разширената версия е поправена на „Д-ралан”.

Когато византийският дипломат Приск Панийски през 448 г. посещава лагера на Атила в Панония, той научава директно името на най-важната фигура сред хуните в началото на V в. и го съобщава като „цар на хуните Руа”. От Приск името е преписано от Касиодор през 519 г. и от Йордан през 551 г. в техните истории и добива калката „Ругил”.

Именно Руа е основателя на хунската династия Дуло.

Името на Руа, ако имаме предвид горната езикова ротация, е всъщност Дуа.

В летописа „Барадж тарих” от XIII в. можем да прочетем, че това име е познато с две окончания (афикси). С прото-юркското окончание „л,ло”, т.е. като „Дуло”, но и с иранското окончание „ен, ан” е познато като „Дуан”.

Когато Ирник през 484 г. става персийски цар „своя род Дуло започнал да нарича и Мардуан - Дуло”³⁸. Мар” е „владетел” на арамейски. В този смисъл „владетеля Дуан” е същото като „владетеля Дуло”.

Олимпиодор, който преди 423 г., по заръка на западния римски император Хонорий, посещава хунския рикс (цар), пише, че неговото име е „Донат”, т.е. няма никакви основания да се смята, че това не е Дуа (Руа).

Крайно време е да се сложи черта на твърденията на съветската хазароложка Плетнъова, че българския род Дуло не е династия, а номадското племе на тюргешите дулу, което става известно едва през VI в. и има участие в тюркските каганати. Този извод е навлязъл дълбоко в изследванията за прабългарите в Република България и е изиграл доста лоша услуга при проучванията за българската етногенеза, правени през XX век.

Шеста глава

Кои са тия бояни и как се появиха в Кавказ?

В „Исторически записки” на китайският летописец Съма Циен¹³⁷ е разказано за военния поход на китайският пълководец Мън Тян, който през 214 г. пр. н. е. навлиза с огромна войска в териториите на Жълтата река. Очевидно по тези места сюну/Hsiong-nu/ доминира военно, Съма Циен ги нарича „скитници”.

Там обаче има една градска държава.

Още Мен-Цзи (372-289 г. пр.н.е.) отбелязва, че на север („бай”) от цисците има градска държава Ян¹³⁸. „Бай” на китайски означава едновременно „север” и „бял”. И днес на същите географски територии има селище „Баян оло”. Янците не са китайци, те произхождат от древните европейци по тези месна „ди”/след XII в.пр. н. е. някои части от „ди” в синтез с китайците създават метисите „динлин”, а други части от европейците „ди” в синтез с монголите - „дунху”; за древните европейци от XVII в. пр. н.е. на тези земи има обилна литература.../.

„Бай-Ян” са клон на „бай ди”/ белите ди/, почитат предците в специален храм - както отбелязва през IV в. пр. н.е. Мен-Цзи - и посрещат гостите си с „хляб и питие” в стомна. Така ги описва Мен-Цзи, който отбелязва, че „Цисците нападнали Ян” (разд. X)¹³⁹.

В „раздел XI” се разказва, че останалите князе /чжухоу/, се събрали на съвещание и обсъждали помежду си „как да спасят Ян” от цисците. Сюан-ван, владетеля на Ци, се обърна към Мен-Цзи за съвет и му съобщил, че голяма част от околните князе/чжухоу/ замислят „да ме нападнат”¹⁴⁰

Очевидно в периода около 372-289 г. пр.н.е. градската държава на янците **Баян** не е асимилирана от цисците и през 214 г. пр.н.е. техните приемници хинците, решават да завоюват отново княжеството.

Историкът Съма Циен (145-86 г.пр.н.е.), описвайки похода от 214 г. пр.н.е. на пълководеца Мън Тян в региона на Жълтата река и Ордос, отбелязва, че там имало чужди „**44 града**”.

Очевидно по тези места номадите Hsiong-nu доминират военно. Те, както вече посочихме, са наречени от Съма Циен „скитници”, което е явен показател, че не водят уседнал живот. Военните отряди на тяхната

родова аристокрация обаче доминират именно на териториите на Жълтата река, където е градската държава с тези 44 града, понеже това за тях явно е **продоволствен център**.

Името на народа на градската държава, която има по тези места „44 града“, е споменато от китайския историк Съма Циен. Там четем за „**бойн**“...

Можем да допуснем, че към 214 г. пр. н. е. народа „бойн“ ползва военната закрила на „сюну“ срещу китайците, а в замяна ги издържа с продоволствия. Пълководецът Мън Тян завоюва тези територии на Ордос и Жълтата река от сюну, отблъсквайки ги на запад при юеджи (масагетите), изолира градовете и, както пише Съма Циен, „*разполага гарнизони*“ и довежда в градовете китайски затворници, които заточва в тях. Заедно с пълководецът Мън Тян в походът на Ордос участва и Фу Су, син на хинския владетел Циншъ хуади.

Китайската политика е чрез заточениците, постепенно да асимилират **тази държава с „44 града“**.

Летописецът Съма Циен не крие своята възхита от пълководецът Мън Тян, явно си е взел поука от един предишен инцидент, когато е бил в изгнание, понеже не се е възхищавал достатъчно от една личност. Тези подробности могат да се прочетат в биографията на Съма Циен.

За да увековечи още повече името на Мън Тян, Съма Циен добавя, че той дори бил построил градовете. Така влиза в противоречие със собственото си твърдение, че той само поставил гарнизони и довел заточеници.

Междувременно, четири години по-късно, т. е. през 210 г. пр. н. е., пълководецът Мън Тян е екзекутиран, вследствие дворцови интриги.

Разбираемо е, че за 4 г./214-210 г. пр.н.е./ той не може да построи „44 града“. Споменът за „градостроителят“ Мън Тян е по-скоро летописен лавров венец за неговата забележителна личност като пълководец, отколкото действителност.

Л. Н. Гумильов, като синолог, който изследва средно-азиатските сюну /гсиен-ну/, също знае за народа „бойн“, но с присъщата си експресивност го нарича „*чергарски*“¹⁴¹ и го определя ту като „*тунгуски*“¹⁴², ту като „*жунски*“¹⁴¹.

Това, което искам да подчертая тук е, че синологията е приела безкритично съобщението на летописеца Съма Циен за „44 града“, чието градостроителство той приписва на пълководеца Мън Тян за четири години (214 - 210 г. пр. н. е.) и всъщност се е лишила от възможността да посочи за **една съществуваща градска култура** на териториите на Жълтата река и Ордос, която очевидно е била продоволствения хамбар на номадската култура на войнствените азиатски сюну.

Hsiong-nu са отблъснати от хинския генерал Мън Тян през 214 г. пр.н.е. към западните територии, където са юеджи.

П. А. Толстов предполага, че юеджи са китайското име на масагетите. На същото мнение е още от XIII в. летописецът на „Барадж тарих“. Л. Н. Гумильов смята, че юеджи са согди. В историографията този въпрос още се дискутира.

След загубата от 214 г.пр.н.е. сюну много бързо се съвзема и се връща по старите места. Шаню/вожда/ Туман е заменен от неговият син Моде (209 - 174 г. пр. н. е.).

Моде обаче започва да води прокитайска политика и се стреми към династичен брак. Вследствие на това градската държава Боян търпи демографски и културен срив. Заточениците не само, че не са изселени в Китай, но Моде вече не охранява границите, по начинът на предшественикът му Туман. Всеки китайски бандит може да се спаси от правосъдие като избяга на територията на Боян.

Моде е наследен от Лаошан (174 - 161 г. пр. н. е.), който продължава политиката на своя предшественик. **Очевидно именно по времето на Лаошан огромен брой бояни мигрират на запад в земите на масагетите. Перипетите в техния миграционен път заедно с масагетите могат да бъдат легендарно проследени в „Барадж тарих“.**

През IV в. пр.н.е. масагетите са най-източния народ, до който стига Александър Македонски, според биографа му, древногръцкия историк Плутарх /ок.45г. от н.е. - 127г. от н.е./. Техните земи граничат с пустинята „Гоби“.

Предположението, че бояните мигрират на запад по времето на Лаошан, се основава на един интересен легендарен факт.

Лаошан, под името „Лаиш“, е станал по някакъв начин персонаж в епоса на Микаил Башту „Шан кизи дастани“ (IX в.), при това родовата памет го е трансформирала в един от тримата сина на патронима Боян-Имен.

Микаил ибн Башту, авторът през IX век на епоса „Шан кизи дастани“, е син на легендарният книжовник Шамс, който е секретар в двора на волжко-българският васал (на Хазария) Айдар (815 - 855).

Микаил явно учи до 854 г. в гр. Бухара. По същото време в този крупен културен център писатели като Балхите пишат на езикът „фарси“ легендарни дастани (Худай - наме).

Баба Худжей /авторът на летописът от XIII в. „Барадж тарих“/ разказва, че Микаил също бил обладан от такава страст и разпитвал българите, като записвал легенди, които по-късно преработва в епосът „Шан кизи дастани“/може би истинското име на този епос е „Шах кизи дастани“?/.

Така очевидно Лаошан става Лаиш, син на Боян....в епоса на Микаил от 865г./завършен 882г./ и в неговите фолклорни остатъци, които единствено са се запазили до днес.

Родоначалника на кавказките хони, според Микаил Башту, е също син на Боян. Той се казва, според епоса на Микаил, Инджик.

Легенди от този стар волжко-български епос от IX в. са запазени в епоса „Искандер наме“ на Низами/XII в./ и в летописа „Барадж тарих“/XIII в./ на Баба Худжей. В последният летопис хоните произхождат от Инджик, който е последният и любим син на „**Боян превозвача**“.

Шамс, бащата на Микаил, умира през 854 г. и неговият син го замества като секретар на българският васал на Хазария Айдар (815-855).

От 855 до 865 г.г. наследниците на Айдар, синовете му Шилки и брат му Лачин, са във вражда, умело подклаждана от хазарския дворец и лично от бега /шад, министър/ Иляс, според „Барадж тарих”.

Лачин успява да се оплете в козните на хазарската дипломация, която решава да раздели огромната васална българска земя и да даде териториите на Башту/Боспор/ за независимо княжество Урус/Рос/.

Микаил е роден в Башту/гр. Боспор, дн. Керч/, но последва първородния Шилки, който след измяната на брат си, решава да се оттегли на север в гр. Мардуан на р. Волга и Кама. Там установява васалната си администрация и оттогава (865 г.) този град започва да се казва Болгар, според летописа.

Не се знае как точно Микаил е преработвал легендите, върху които създава своя епос. Той малко видоизменял нещата, според Баба Худжей. „Той пишел с арабско писмо на благословеният тюркски говор от Седморечието, - пише Баба Худжей - който нашите наричали „турански език”¹⁴⁴... На друго място отбелязва, че името на езика било „туран теле”¹⁴⁵.

Явно става дума за език, който е аглутинативен (без падежи). Именно това е първият прото-тюркски език на Кавказ, както предполага Бартолд и той е донесен от бояно-хони. Остатъци от него са запазени в чувашкият език.

Едва след 865 г. във Волжка България това наречие е окончателно асимилирано от сабанския говор, както пише в летописа „Барадж тарих”.

През XI в. Кашгари констатира, че волжките българи говорят тюркски. Но, според „Барадж тарих”, по времето на легендарния Газан /Ирник/, т.е. през втората половина на V в., навлиза и персоезичие.

Ирник е наричал своя род Дуло, Мардуан. Тук „мар” е сирийската дума за „владетел”, а „Дуан” е всъщност Дуло, но с ирански афикс „ан, ен”.

Град Мардуан на Волга и Кама, според „Барадж тарих”, е основан от кавказки бурджани към VIII век. След 865 г., както вече посочихме, първородния син на Айдар /Шилки/ изоставя временно Приазовието и установява царския си / васалски/ двор в този град, който – според летописа – оттогава се казва гр. Болгар.

На едно място Баба Худжей пише: *„От Микаил останала книгата „Шан кизи дастан”, подарена от него на Бат-Угир при издигането му на трона. Аз съм я чел. В нея думите на старият дастан на българите за подвига на тримата елбири-побратими се преплитат със съчинения на самия Микаил. Сеид Ахмед Бакир (Ибн Фадлан - б. м.) я намерил за непристойна и я забранил”*¹⁴⁶

Както знаем Ибн Фадлан идва с арабско посолство в Болгар през 922 г.

Според „Барадж тарих”, той е поканен за сеид /управител/ на Болгар от владетеля Алмъс и има потомство във Волжка България.

Една от най-старите легенди в „Шан кизи дастан” е за тримата сина на Боян-Имен. По-късно се споменава и за даден от Всевишният четвърти син (родоначалник на хоните) с име Инджик, който да се грижи за старините на Боян-Имен.

Както ще проследим по-нататък явно в епосът на Микаил има ислямски интерполации и точно това е причината Ибн Фадлан да го забрани.

В епосът се споменават и много езически богове, някои от които през X в. присъстват във въздигнатият от руският княз Владимир киевски пантеон.

Епосът на Микаил Башту не е съхранен. От него са запазени фолклорни варианти, които бяха публикувани и в България с изключително неточното наименование „Сказание за дъщерята на Хана”.

През XIII в. епосът е бил познат на персийският поет Низами, който преразказва в своята блестяща творба „Искандер-наме” части от него.

Микаил е превърнал Лаошан (Лаиш) в един от синовете на Боян - Имен.

Лаиш има брат Торк (отрицателен персонаж) и още един брат Жи-Учек, чието име звучи съвсем по китайски.

Освен, ако не е калка на юеджи?

Жи-Учек изчезва и Лаиш постоянно го търси, по бащината молба на Боян-Имен, като обикаля много по света и накрая завършва живота си до някаква пустиня.

Може би в легендите, разказани на Микаил, се е запазила частица истина: бояните мигрират на земите на юеджи по времето на сюнски вожд от Ордос и Жълтата река Лаошан (174 - 161 г. пр. н. е.).

Според арменският историк М.Хоренаци, народа на българина Бунд (Бун, Боян) се казвал „vh'ndur”; /„боян – дур”, според „Барадж тарих”¹⁴⁷/.

Етнонимът по-късно, през различни векове, е познат като Woghchondor/в арменската география от VII в. на Анани Шираканци/; „в-н-н-т-р”/в писмото на каган Йосиф до андалузкия еврейин Хасдай ибн Шапрут/, „хоно-гундур” и „унно-гондур” във византийските източници, където „г-н-д-р” е калка на „в-н-н-т-р”.

Точното самоназвание е изписано в „Барадж тарих”: „бояндур”¹⁴⁷. Персийската дума „дур” означава „пришелец”/ekn – на арменски/.

„**Боян**” са пришълци и колонизират, заедно с масагетите в края на старата ера и началото на новата кавказки територии.

Защо Ибн Фадлан през 922 г. забранява дастана на Микаил Башту, за което дава сведение Баба Худжей в летописа от XIII в. „Барадж тарих”?

Бухарската школа за дастани, чийто връх несъмнено е „Шах-наме” на Фирдоуси, показва, че подобен род героично-легендарни ръкописи са се ползвали в ислямският свят със завидна свобода.

Единственото нещо, което е трябвало да се спазва е по никакъв смислов начин да не се ревизира Корана.

Бухарската школа в това отношение е много изрядна. Нито един ирански прародител не се преплита със семитската генеалогия на пророците от Ной до Мохамед.

Микаил Башту в своя епос се обръща към легендарната за Изтока личност на Александър Македонски и го превръща в своеобразен предтеча на българите.

В сюжета се разказва, че по времето на Ал. Македонски двама негови болни воители биват изоставени в една пещера, която се казвала „Болгар“, за да не заразят останалата армия, но там имало някаква „черна течност“ (или „черна кал“, както е в кораничната терминология) и благодарение на нея те не умрели, а оздравели в пещерата. Тогава изоставените решили да се простят със своите стари имена и да се наричат по името на „пещерата“, т. е. българи.

Този епизод, който е част от епоса на Микаил Башту, през XII в. е преразказан от Низами в неговата легендарна поема „Искандер наме“.

За мен този епизод бе много важен, тъй като би могло да се допусне, че след като тези двама герои са своеобразни прародители, които приемат ново име „българи“, тогава техните имена също би трябвало да са етноними?

Във фолклорният вариант на „Шан кизи дастани“ двамата прародители при пещерата Болгар, се казват Ат и Тарвил.

Честно казано бях разочарован и готов да призная, че хипотезата ми, че ще срещна етноними, е неуспешна. Тогава се сетих, че все пак това, което се появи като текст на „Шан кизи дастани“ в края на XX в., е фолклорен вариант. А по една случайност същият сюжет за пещерата „Болгар“, е разказан и от Низами в „Искандер наме“.

„Барадж тарих“ упоменава, че девойка с име Аптак, която е знаела епоса на Микаил наизуст, се омъжва за поета Низами. *„Тази Аптак се славела с чудесното изпълнение на „Шан кизи дастани“ и, разбира се, тя вдъхновила мъжа си да преразкаже историята за възникването на Болгар в неговият дастан за Искандер.“*¹⁴⁸

В „Барадж тарих“ се съобщават и други интересни сведения за поетът Низами, който произхождал от „рода Хаббас“¹⁴⁸.

Жалко, че епосът „Искандер наме“ не е преведен на български. Там съвсем ясно е посочено, че двамата прародители, които оздравяват в пещерата „Болгар“ и приемат нейното име, са се казвали дотогава „Бун и Гар“. Тоест, Боян и Гар. Има ги засвидетелствувани още при Птоломей от II в. от н.е./Венед и Гоар/, което показва как предкавказките племена Вунд/Венед/, Гоар/общо название за кавказките планински народи/ и синдийците / утиго-кимерите/, постепенно формират обща етногенеза .

През II в. от н.е., според „Географията“ на Птоломей, народа Венед (Бенед, Бунд) е в Предкавказието и заема земите на западното Прикаспие. По името на този народ е наречен от Птоломей „Венедския залив“. Този залив е най-източната точка на птоломеевския топоним Сарматия. Това е познатата земя за античните и ранносредновековни географи. Още по на изток от северо-западното крайбрежие на Каспийско море, вече е „непознатата земя“. А на север от устието на Волга, според тях, започва Океана.

Биографа на Александър Македонски, Плутарх, пише:

„XLIV. ЗАТЕМ Александр с лучшей частью войска отправился в Гирканию /юго-източното Прикаспие-бел.К.М./. Там он увидел морской залив, вода в котором была гораздо менее соленой, чем в других морях. Об этом заливе, который, казалось, не уступал по величине Понту,

Александру не удалось узнать ничего определенного, и царь решил, что это край Меотиды. Между тем естествоиспытатели были уже знакомы с истиной: за много лет до похода Александра они писали, что **Гирканский залив, или Каспийское море, - самый северный из четырех заливов Океана**”¹⁴⁹

„Гар” означава „планинци”, с това обобщено име са били наричани множество от различни етноси, обитаващи Кавказ. Българската дума „гора” произхожда оттук. Gar/gaz е едно и също име.

Когато Ирник към 484г. установява хегемония в Предкавказието и Задкавказието, той получава прозвище „Газан” и става известен като владетел /бал,мар/ на gar/gaz.

Присъствието на двете имена /бал и мар/, чрез арамейски, имат начало от християнската ера на Кавказ, като названието на урартурските градоначалници верифицира много по-стар произход на месопотамското понятие „бал”, известно ни и като вавилонски титул „бал-т-зар”/ср.с титула „бал-т-вар”/.

При разчитането на урартурските клинописи стана ясно, че урартурските наместници, които често съвместявали тази „длъжност с военната”, се наричали bēl raḡāti.⁷³

Защо все пак Ибн Фадлан забранява епосът на Микаил?

На пръв поглед няма нищо нередно. Микаил решава в епоса да изнесе „времето” и „пещерата Болгар” в легендарната епоха на Александър Македонски. Проблемът е обаче, че за разлика от бухарските дастани, които всячески заобикалят „коранични теми”, дори на нивото на специфичните ислямски асоциации и още по-специфичните тълкувания на хадиси, Микаил е навлязъл директно в Корана.

Това не може да убегне от погледа на теолог като Ибн Фадлан.

Образът на „пещерата Болгар” в епоса на Микаил е алюзия на кораничната сура „Пещера”¹⁵², в която се споменава Зу-л-карнайн (Александър Македонски).

Микаил директно е интерпретирал кораничната сура „Пещера” в немюсюлманско произведение, неговият образ на Ал.Македонски е почерпан от Корана, от тази сура. Фактически, Микаил приписва на Корана историческото доказателство на своя легендарен разказ (дастан). Кораничната сура „Пещера” и епичната пещера, която се казвала „Болгар”, влизат в междутекстовост.

Това явно е вбесило ортодоксалният ислямист Ибн Фадлан. „Сеид Ахмед нарекъл Микаил „недоучен””, пише Баба Худжей¹⁵³.

Въпреки това оттогава, та чак до казанския възрожденец Марджани (XIX в.), се носи легендата сред волжките българи за някаква роля на Александър Македонски в „създаването на Болгар”.

Етнонимите Бун и Гар си стоят необезпокоявани в епоса на Низами и никой не знае защо точно тези двама прародители трябва да се казват вече на името на пещерата, т. е. българи? Така както никой не знае защо народа „бунджар” при ат-Табари /Хв./, в следващото поколение арабски историци /традицията на Ибн Русте / ги няма, а на тяхно място е етнонима „б.л.к.р.”?

Според ат-Табари, етнонима „бунджар” е едно и също с етнонима „бурджан”.

Повечето средновековни арабскоезични историци по традиция наричат държавата България на Балканите, с името Бурджан.

Най-значимият цикъл от български народни песни за народа „боян” (бенди), който колонизира Балканите, е във вторият том на „Веда Словена”¹⁵⁴.

Двата тома на „Веда Словена” (1874 г. и 1881 г.) са **всъщност фолклор на българи мюсюлмани (помаци).**

Сто и тридесет години в българската наука за фолклора се водят безсмислени дискусии дали тези две книги са фалшификат.

Една съдба, която вече преследва и „Джагфар тарих-и”.

Междувременно никой не обръща внимание, че на българите, които изповядват ислям, е вменено от българската наука, че не е възможно да имат българска памет и фолклор.

Шишманов, като страстен фолклорист, преравя архивата на Григорович в Румянецевския лицей и там открива една написана на черковнославянски език народна песен за Бана!

Песни за Баан (Боян) и за фолклорен танц „боанец”, са събирали: Д. Маринов (Народна вяра и религиозни народни обичаи, С., 1994, с. 549 - 559); Л. Милетич (Старото българско население в Североизточна България, С., 1902, с. 160); Н. С. Державин (Болгарския колонии в России, СБНУ, XII, 14); Г. Янков (Бълг. народни песни, Пловдив, 1908, с. 245) и др.

На всички тях Михаил Арнаудов (Очерци по българския фолклор, т. 2, С., 1996, с. 357) назидателно обяснява, че няма никакъв Боян (Бан), съответно „танц боанец”, а ставало дума за „буен танц” (?).

Тъжна картинка!

Най-авторитетният арабски средновековен историк Ат-Табари (839 - 923 г.) в „История на пророците и царете” (Тарих ар-русул ва-л-мулик) посочва **тази страна като „Бунджар” и „Бурджан”**. В константинополският вариант на същата книга (текста на Бел`ами), „Бунджар” даже е редактирано на „Буджар”.

Седма глава

Епос за народа „бояни”

Читателят може да попита: след като е имало народ „бояни” защо не е останал никакъв спомен за тях, поне в българската фолклорна памет?

Помаците са дунавски българи, които започват да изповядват ислям няколко века след Османското превземане на България през 1393 година.

Това не ги прави по-малко българи, имат фолклор, който е записан в два обемисти сборника (1874г., 1881г.), които издателят Веркович настоява да се казват „Веда Словена”. Явно Веркович е искал да докаже на европейската наука, че на Балканите има фолклор стар, колкото санскритските веди. А всъщност помаците, независимо, че изповядват ислям (а може би точно заради това) чрез тези сбирки са показали, **че имат българска историческа памет**. Тяхната памет, в някои отношения, е дори много по-ясна от тази на християните българи, чийто фолклор, обреди и трапезна култура, са били потискани от официалната църковна политика. Още Йоан Екзарх (X в.) в едно от своите слова съветва, че на трапеза трябва да се казва по една молитва, а да не се разказват героични басни. Същото отношение към легендарните разкази (басни) има и презвитер Козма (X в.).

През X в. третият син на цар Симеон, Вениамин (с прозвище Боян) използва новата азбука на Св. Св. Кирил и Методий, и написва епос.

Юрий Венелин и Г. С. Раковски са убедени, че упоменатият в „Слово за похода на Игор”²⁶⁰ писател Боян, е българин.

Ако се сравни какво казва за Боян (третият син на Симеон) кременският епископ Лиудпрад, когато през 949 г.одина идва с немско посолство на Балканите, с онова, което казва за писателят Боян, летописецът на „Слово за похода на Игор” (XII в.), ще установим, **че то е почти едно и също.**

Според Лиудпрад²⁶¹ Боян имал магически способности (разбирай „езически”) и ставал „веднага на вълк и на какъвто друг звяр поискаш”.

Явно Боян е почитател на един езически обред, съхранен и до днес у българите под името „кукери”, където танцуващите се обличат в животински кожи.

Според летописецът на „Слово за похода на Игор” (XII в.) писателят Боян бил езичник, нарича го „син на Велес”. Той е епичен певец и:

*„мисълта му се понасяше
като катерица по дърво
като сур вълк по земята,
като див орел под облаците” 262*

Следователно, магьосничеството на Боян у Лиудпрад не е само чисто езичество, но е и - писателска дарба.

Християнският летописец на „Слово за похода на Игор” постоянно спори задочно с „приумиците на Боян”, но именно по тази причина някои от „приумиците” са се съхранили в „Словото...”

Вениамин е наречен в народната памет Боян, защото е писал за народа „боян” (баан). Фолклорен вариант на епосът за народа „баан” е съхранен във вторият том на „Веда словена” (1881 г.) от стр. 393 до стр. 557. Източникът е един природно образован българин - мюсюлманин с име Исиин, от с. Лъжене, Неврокопско.

Изглежда помаците доста са се чудили на записвачът Гологанов и на няколко чуждестранни анкети²⁶³, които доказвали автентичността на техния фолклор.

Чудили са се, понеже те не крият, че е имало книги, откъдето са черпили своето легендарно познание, а по-късно паметта се е прехвърляла от поколение на поколение, включително стари обреди, окончателно забравени у християните българи. Учените обаче искат да видят в тяхната историческа памет, не писмени спомени и обреди, почерпени от стари български книги, а митологично-ведическо мислене./???

Един от мотивите, с които М. Арнаудов отрича „Веда Словена” е, че песните са прекалено дълги, цели епоси. Но помаците казват точно това - **че е имало епични книги, които са основа на тяхната историческа памет**. С течение на времето последната се е фолклоризирала, но не е била преследвана от исляма, където както вече посочихме, историческите легенди не са били забранявани, освен ако не се намесват в Корана.

„Слово за походът на Игор” ясно сочи, че писателят Боян е структурирал времето в своя епос по един изключително оригинален начин. Събитията, за които разказва, са **съпоставени с времето на римският император Траян** (98 - 117 г. от н. е).

Това са интерполации, която ясно показват, че словосъчетания като „**по пътеката Траянова през поля към планини**” (с. 20, 21), т. е. известната на всеки българин „Траянова врата” в Средна гора, а така също „**Отминаха Траяновите времена**” (с. 25), „**В средата на Траяновият век**” (с. 34), са все словосъчетания, които разкриват един **образован средновековен писател Боян**, който използва времето на римския император Траян, за да създаде историческа достоверност на своя, за съжаление несъхранен, епос.

Което е съхранено обаче във „Веда Словена” е ценност и не заслужава съдбата си 130 години да не е изучавано, дори да е заклеено.

Помаците имат свой фолклор и ако той казва нещо важно за българската история, не бива да го отричаме, единствено защото то не е съхранено у българите - християни.

Нека да преразкажем фолклорният вариант на епоса за народа „бояни” (баан) такъв, какъвто е във втори том на „Веда Словена” (1881г.).

Един народ с име „баан” (боян) мигрира от източните земи на Черно море, наречени „Крайна земя”, установява се за известно време в близост до народа „карба” (карпи), след което продължава миграционния си път към „на Дунав, на море”²⁶⁴ (с. 395).

Народът минава река Дунав и там „Бана крале” (с. 402), след много перипетии от чисто епосно естество (воюва с лоши свръхестествени същества, но пък постоянно му помагат добри свръхестествени същества) създава нова държава.

Откъде идва този народ?

Идва от източното Причерноморие, от местност до една река, около която расте специална билка (китка). Тази „трева”, която явно има важно значение за целият епос, е наречена по името на реката и се казва „купра билка”.

„Копра китка русина” (с. 486).

„Копра е китка росина” (с. 488).

Китката има соларно-обредно значение, а не е подправка за манджа. Когато китката е с „роса” - животът е добър, слънчев, плодовит. Когато е скована от „слана”, е в обратно значение. В епосът сланата е персонифицирана - „Слана юнак” (с. 401). Този юнак е слуга на бога на снега („Снигна Бога, с. 401). Богът на снега праща „Слана юнак”, който:

„Да си вие бела снега

Дуръ да поле побелне” (с. 401).

В епосът ясно е казано, че новата земя на този народ е на „църно море”, но и земята, откъдето идва, е на това море. „Край-земя” е била също на Черно море, но не на Дунав, а на река Купи (Кубан), където расте „купра билка”.

Ето как епосът описва новата земя:

„Река са вие кату змие.

Та ми тече фафъ море-ту,

Река ми е ду белъ Дунав

Море ми е църну море,

Кат’ си ми е на Край-земя” (с. 403).

Описана е територията на Добруджа, в чието поле (котлива) Бана крал построява първият си град.

„Нова града нишенлие” (с. 402). Думата „нишенлие” в случая може да бъде преведено и като „столица”.

Морето е Черно море, каквото е било („кат’ си ми е”) морето на „Крайна земя” /старата родина/.

В епосът двете земи са в постоянен контакт, те не са разделени или поне авторът на епосът е искал да ги види така, ето защо именува

земята, където расте „копра китка” - крайна земя. Епичният герой цар Боян е оставил там майка си, сестрите си и братята си. Той като тръгва към „новата земя”, определя:

*„ут сега си брата уставем,
да ми в сарае седи” (с. 398)*

Фолклорните певци на епосът, благодарение на които днес имаме поне „фолклорен вариант” на този епос, не крият автора, откъдето те са пожънали онова, което българите-помаци съхраняват като легенди до края на XIX в.:

*„Бана крале книга пее,
Бела книга църну писму” (с. 402)*

От теренните проучвания на Димитър Маринов, Любомир Милетич, Н. С. Державин и др. знаем, че фолклорни песни за „Бан” (Боян) и танц „боенец”, са съхранени не само при българите мюсюлмани (помациите), но и при българите християни, дори у тези, които живеят в Бесарабия (Н.С.Державин).

На стр. 384 във вторият том на „Веда Словена” са посочени **всички книги на един стар средновековен автор епос**, който можем да предположим, че е бил именно на Вениамин, третият син на цар Симеон, който благодарение, че е създал епос за народа „бояни” (и техният легендарен цар Боян), е получил прозвището Боян.

Това прозвище е толкова силно в българската средновековна държава, че никак не е случайно, че по времето, когато според Димитър Маринов се играе „боенец” („до денят срещу Лазарница”**265**), по същото време преди Лазаровден в православният църковен календар, е „Св. мчк Боян, княз Български”.

Според житието на този първи български християнски светец, той е брат на кан Маламир, казва се Енравота и живее в първата половина на IX век.

Защо обаче Енравота е мчк. Боян, е въпрос, на който може да се отговори, ако се припомни, че християнството масово учредява свои календарни празници, на мястото на стари езически.

През X век третият син на цар Симеон, Вениамин (Боян), се опитва със своя епос от няколко книги, да **възкреси старите езически обреди на жертвоприношения (курбани) и легендарната история на народа „бояни”**.

На стр. 384, както казахме, са изброени книгите, които са съществували още от X век и които масово са фолклоризирани по българските земища, но фолклорните варианти у помациите, поради изолацията на мюсюлманското малцинство през XVIII век (когато гръцките владици започват поголовно да изгарят стари български книги), са по-добър източник за народа „бояни”, от описаният от Димитър Маринов (и др.) фолклорен обряд „боенец” при българите християни.

*„Ясна книга и ратина,
И ратина и звезница,
И звезница и земица,
Йоще ти дава и петица”*

В апокрифната средновековна българска литература²⁶⁶ също са запазени някои стари книги, които са наречени за изследователски цели - „Коледник”, „Кръговник”, „Зодиак”, „Трепетник”, „Мълнияк”, „Месецолюб”.

Очевидно става дума за един и същ, почти непроучен в българската наука писателски корпус, който има за основа една развита българска езическа памет и обредност, която след християнизацията (IX в.) започва да добива и апокрифно-християнски черти.

Тези книги не са били само обредно-ритуални.

Книга „**Ратина**” показва, че е имало летописи за военните действия.

Съществува само един начин, по който може да се потвърди хипотезата, че са съществували военни летописи, т. е. епично-военни разкази.

Нека експлицираме **военната лексика** от апокрифната (наричана „гадателска”) книга „Кръговник”, от която са запазени две версии: *Гръмовник* и *Гръмник-зодиак*.

Какво ще получим?

Стара българска литература, т. 1, Апокрифи:

•стр. 318: *„Битки на велики мъже (...) Много мъже ще починат от меч и войска (...) Хората ще погубят княза на тая земя (...) Корабите ще потънат (...) Много войни и мнозина ще загинат (...)”*

Бъдещото време, характерно за гадателски сборник по месеци, не бива да ни обърква. Всъщност, може основателно да допуснем, че то е инверсия, на минало време (летописно). Нека продължим:

•стр. 319: *„Мъдри и праведни мъже ще измрат (...); войниците ще загинат (...) Ще има пожари по всички страни и градове. Кораби ще потънат (...) За царете - мир (...) Война няма да има (...) Другостранци ще отворят война и ще паднат в робство, а техният цар ще погине от робите си (...) Царят ще погуби своите противници (...) Царят ще остави и града, и войската и ще отиде в други страни, у друг цар ще се спре (...) Война с много градове и с нови народи (...) Междуособна война и метеж между хората, убийство, въздишки и много...”*

•стр. 320: *„... сълзи сред хората. Градовете ще се развълнуват (...) За болярите с висок сан падение и по много места пожари (...) Ще има голяма морска битка (...) Болярите ще направят помежду си война поради ревност и после ще се умиротворят (...) Старейшините на тази земя ще познаят много добро, а в други градове за старейшините ще настъпни пагуба (...) Хората ще погубят княза на тази земя (...) Война и пагуба (...) Между големите царе - мир, а на изток и запад - много смърт (...) Съседни царе ще започнат помежду си война. (...) Метеж сред хората. Няма да се покоряват на своите боляри и князе, и ще напуснат своя старейшина, ще мислят зло за своя цар и ще започнат да не работят. Във войската му няма да има ред. Западният цар ще умре (...)”*

•стр. 321: „За арабите показва гибел (...) Честни царе и князе ще се смирят (...) Враговете ще погинат и на това място ще има похвала (...) Гонение и плен ще има на това място (...) на Изток и на Запад законите ще се отменят (...) Войници ще дойдат от друга страна (...) Те ще превземат тези земи (...) Войниците на царя ще въстанат и ще го погубят (...) Ще има война между царете им.”

•стр. 322: „В царството ще има голяма радост, на изток - сеч, метеж и глад, някакъв насилник ще се появи (...) В тази страна ще се надигне някакъв насилник и ще има голяма напасть, за силните хора - гибел и тази страна ще бъде завладяна (...) В северните страни ще има пагуба и гибел за царя на тази страна (...)”

•стр. 323: „Ще има битки и сеч, всеки ще се вдигне срещу всеки (...) на много места ще има война (...) А в южната страна ще погине всичко. В тази страна ще има грабителство, ще въстанат един срещу друг, царят им ще се смени и на негово място ще бъде въздигнат друг цар (...) Борба и метеж много в тази страна (...) В източната страна ще има много битки (...) Метеж между първенците, на изток ще се появи друг цар (...) В морето гибел за корабите (...)”

Изнесохме почти цялата военно-летописна лексика от гадателската книга „Кръговник”, понеже всеки фолклорист много добре знае, че гаданията и баянията не са били записвани в книги, тъй като речта, която врачува, не е публична реч, а се предава от човек на човек.

Под псевдо-жанра на гаданията в средновековната българска книга „Кръговник” (така е наречена от учените), се крие някакъв опит за съхранение на военно-летописни документи, за съжаление прекалено абстрактен. Това обаче все пак потвърждава, че книга „Ратина” определено е съществувала.

И така, нека преразкажем фолклорният вариант на епоса за народа „бояни”, такъв какъвто е във втори том на „Веда Словена” (1881 г.), независимо че това ще е за сметка на образното и метафорично богатство, което извира буйно в самият фолклорен текст. Нашият преразказ ще бъде пределно схематичен и ще проследи само сюжетната линия /идеята за преразказ заехме от Куюмджиев¹⁶⁷/ на развитие на действието, която в епоса (ако е на Вениамин, както предполагаеме) е била явно много по-пространна.

Цар Боян („Бана крале, Бана царина”, с. 393) търси нова (пуста) земя, за да се посели с народа си (бан, бенди). Той е тръгнал от земята, където расте „копра билка” и в неговите представи тази земя на дедите му, където е оставил майка си, е идеалното място.

Епосът е изпълнен с поетична носталгия към „Крайна земя”. Тя е плодовито и топло място. Майчината земя е осяяна с лястовици, предвестници на пролетта и лятото. Боян иска новата му земя да е „*кат Крайна земя*”, да намери ново копие на татковината си.

Преди да стигне до „бел Дунав” народа „бояни”, подобно на Аспаруховите българи, е временно на една земя, където живее народ, наречен в епоса „карба”. Земята не стига за „йоран” (оран), понеже:

„Доста хми карба на поле” (с. 394).

Етнонимът „карба” е употребен само в началото и в края на песенният цикъл. В края на сюжета, когато от един цар Бана са се размножили „Триста крале, триста Бана” (с. 507), се пее:

„Бог да ги бие триста му брата” (с.509).

Само един цар Бана от наследниците се държи като „Брана”, т. е. държи се като воин и брани земите на „бана”. Останалите, дето „бог да ги бие”, услужливо са поканили народа „карба” да се засели при тях, на Дунав:

*„На бел Дунав, на полето
Де ми са карба карали” (с. 509).*

Карба, в началото на епоса, са народ от Карпатите, известни в историческата литература като „карпи”. Планината Карпати е западната граница на Аспаруховият „Онгъл”, територията откъдето тръгва за Дунав, за да мине реката на юг...

Да се върнем към началото.

След като земята за копане, оране и паша не стига, понеже е заета от „карба”, цар Боян (изглежда прототип е Аспарух) се насочва с хората си към „бел Дунав”.

Първоначално легендарният водач е подложен на укор от епичния автор, че е забравил какво пише във „Вета книга”, за да е добър и успешен живота на народа му. *„Ич ми курбан ни колел” (с. 393).*

Тепърва, а това изглежда е и една от важните цели на епоса, легендарният предводител Бана ще трябва да си припомня значенията на жертвоприношенията (курбаните), защото без тях не може да умилостиви висшите сили.

Първият курбан трябва да бъде направен на една добра и постоянна помощница на цар Бана, Юда самовила. Етимологично „Юда” изхожда от персийското име за божество - „Худ” .

Боян прави курбан: *„колеш ясну пиле, ясну ми пиле от море”.*

Тогавя помощницата Юда Самовила идва *„на Дунав, на море” (с. 395)* и започва да съветва Боян. Тя му дава два вълшебни предмета. *„Люта стрела”* и *„Златна свирка” (с. 396)*. С лютата стрела Боян ще трябва да се справи с *„люта Ламие” (с. 396)*, понеже ламята *„ми е Дунав заптисала, Дунав ми йоще море” (с. 396)*. А златната свирка е необходима на Боян и народа му, за да преплуват река Дунав.

„Как си свирне да си пливам” (с. 396).

След като успява с тези вълшебни средства да надбори ламята и да преплува Дунав, Боян стига до *„поле запуснено” (с. 396)*. Оказва се обаче, че то не е съвсем пусто, понеже там се разпорежда някакво свръх-същество Дива, което *„трева пасе” (с. 397)*. То е прекалено мощно и събира войска (*„Силна си войска собира”, с. 397*). Без *„ирдам”* (помощ) от Юда самовила, Боян не може да се справи.

Сюжетът се разширява в ретроспективен план.

Още докато Боян живее в старата земя на дедите си, една нощ Юда самовила му предсказва, че той ще колонизира земята около река Дунав. Юдата литва преди първи петли, а Боян на „*майка си дума говори*” (с. 398). Той я моли да отключи сандъците и да му даде нови дрехи, понеже тръгва на път. Казва ѝ: „*Ще ида, мале, на шедба*” (с. 398). Определя „*ут сега*” (с. 398) брат му да го замества, и облича „*златну руху серманлие*” (с. 398). Майка му е разтревожена и търси начин да го спре. Казва му, че такава плодovита и топла земя като „Крайна земя” няма другаде. Накрая го увещава:

„*Да си та майка годи,
Да си та майка ожени.
Чи да пливаш до бел Дунав*” (с. 402)

След тази интересна ретроспекция, пристигането на Боян от земите на карба на бреговете на река Дунав, вече има по-дълбок епичен смисъл. На Боян всъщност му е предопределено да колонизира новата земя на р. Дунав. Боян е изключително самоуверен:

„*Десну самъ йоку мигнал,
Десну ми йоку на поле-ту,
Та съм поле бендисал*” (с. 402)

За да се разбере семантиката на изразите „мигване на дясно око” и „бенди-сване на поле” (колонизирането му от народа боян, бенди), е необходимо да си припомним апокрифната средновековна книга „Трепетник”, където всеки мимико-моторен жест на лицето, е сравнен с действието на над-персонални, висши сили. „*Ако играе дясното око, показва за бедните полза*”²⁶⁷.

Боян предвкусва, че той и народа му на новата земя ще са:

„*Кат да си сам на Край-земе*” (с. 403)

Раздялата с „*милни сестри, милни брате*” (с. 403) е останала зад гърба му. Тогава всички много „заплакали”. Сега обаче цар Боян е пред бял Дунав:

„*Сега Бана на бел Дунав*” (с. 404)

Курбанът (пилето) е направен на помощницата, Юда самовила. Тя пък е дала двата възшебни предмета (стрела и свирка).

„*Бана ми стрела фърли
Та ми Ламие усрели,
Падна Ламие на поле,
Та ни дума не продума*” (с. 406)

Боян е повел със себе си „**малу млогу сто хиледи**” (с. 399).

Те преплуват Дунав и стигат до „поле запустену”, където се разпорежда „хиенинът” Дива.

Войната с ордите на „Дива крале” трае „три месеца” (с. 407). Изглежда Дива има надмошце и Боян вика към Юда самовила за помощ. Тази закрилица „*ардам чинила*” (с. 408) на Боян и вместо него влиза в борба с Дива:

„*Юда са борба бори,
Та ми крале надбори*” (с. 408).

Сякаш пътят на Боян към новата земя е открит. Но всъщност сега започват нови перипетии. Боян не може да се справи със зимата и да я накара да си отиде. На фонът на мечтите му (стадата да пасат, да се сее бяла пшеница), изпъква незнанието у Боян, че трябва да извърши умиловително жертвоприношение, за да си отиде Снигна бога (зимата). Боян много тъжи и даже замисля:

*„Да си иде на Край-земе,
На Край-земе в сарае,
в сарае при майка” (с. 410)*

Тежките кахъри на Боян са разпръснати едва, когато му се напомня, че Юда самовила му е заръчала да си напише на „бела книга, бела книга църну писму”, че е необходимо да направи курбан:

„Да си колеш девет крави” (с. 411)

С това жертвоприношение ще се извърши „хвалба” на Снигна бога (бога на зимата). Дори се казва:

„И да Муса молба молиш” (с. 411)

Този момент е особено важен, понеже сочи, че нещо е потиснало обредите на жертвоприношенията. Авторът сякаш обръща внимание, че те не трябва да се забравят и дори се препоръчва да се напишат на книга. Ако епосът е писан в една вече утвърдена епоха на християнството, която отрича курбанният обред, е видно, че автора прибавя към своите езически доводи и „Муса молба”, т. е. припомня обредите на Мойсей (Муса). Не случайно сред посочените стари книги е и книга „Петица” (Петокнижието).

*„Чул ми Бана зачул,
Та си писал бела книга,
бела книга църну писму.
Пратил си го пу земята.
Юнаци ми с клетва приклевал:
Лу да си лету намине,
Курбан да си колет,
Да си колет девет крави,
Девет крави все на отбур,
Да си фалет Снигна бога” (с. 412)*

След това идва още едно препятствие пред Боян. Той не знае, че дори и зимата да си отиде, лятото няма да дойде току-така, ами също чака курбан. Това е подсказано в една „Вета книга” (вехта книга), но Боян не я знае (не я е пял още):

*„Вета книга, вета песна
Що си йоще ни пел” (с. 420)*

С майсторска поетична образност е разказано за „грижата” (каил) на Боян. Той чака новата му земя да стане като предишната (Крайна земя). Да се напълни с ягнило, да потече руйно вино, да грейне слънце и да бъде засята, за да се роди хубав хляб. Тъжбата му има силни носталгични моменти към онова свято място, където е останала майка

му. То е идеализирано: топло, плодородно. А тук още няма градове, зимата не си отива, въпреки курбана от „девет крави“. Народът е изтощен и очаква чудо. Накрая дори самата Юда самовила литва на небето, за да поговори с Лета бога (бога на пролетта и лятото) и му казва:

*„Доста ми си, Боже, седел
Тука, Боже, на Край-земе” (с. 421)*

Подтиква го да отиде при Боян, към Дунав. Той е заклал „девет крави“, дал е жертвоприношение. Лете бога обаче отговаря, че Боян не е направил жертвоприношение на него:

„Да ми коле ду три голабчета” (с. 422)

Най-накрая се разбира, че пречката да дойде лятото не е непреодолима. Боян трябва да направи курбан три гълъбчета, а Юда самовила го съветва, че заедно с това е необходимо да изпрати „малка мома“ в гората, която да набере „бела китка“. Очевидно това са кокичета. Да направи венец, да накичи главата си и да обиколи гората, като казва:

*„Иди си, зима, иди си.
Че си веке лету дойде” (с. 424)*

Всичко това е сторено и идва златно време за Боян и народа му:

*„Та си Бана града гради.
Млади юнаци на поле-ту,
На поле-ту стаду пасат;
Малки моми на поле-ту,
Та ми йоран урат,
И ми сеет бела пшеница,
И ми сеет и ми жнеет;
Та си месет чиста пита,
Чиста пита, чиста леба.
Сега, царю, що са ни чудии?
Гозба, царю, да са ни гостиш” (с. 424)*

Преди да стигнем до трапезните ритуали, които имат важна сюжетна роля в епоса, е необходимо да се добави, че „златният сърп” (с. 491), с който се жъне, се дава от месечината:

*„Месец ми йоце не поминал
Ша ми слезе на поле.
Да ви даде златна сърпица” (с. 491)*

Воловете пък, с които ще се разорат първите бразди в земята:

*„Бана ги злату златил,
Метнал хми суйна махрица,
Метнал хми махрица приметнал,
Златну уралу впрегнал” (с. 492)*

За първите агнета се заръчва:

*„Да си на поле градите
Златна кушара овчита,
Да ми е стаду на егнилу,
Да ми е стаду сури агнета” (с. 493)*

Време е да се построи град:

*„Малу млогу три месеца,
Града му нова Котлива” (с. 455)*

Боян е щастлив в новият си град. Той го освещава, като:

*„Та ми със свирка свири.
Църну ми пиле хвъркна,
Църну ми пиле, лестувица.
Как си го Бана виде,
Пита си пиле, праща:
Църну ми пиле лестувица
У де ми, пиле, хвъркаш?
У де ми, пиле, идеш?
Що ми е, пиле, на Край-земе,
на Край-земе в Котлива града?”*

Лястовицата отговаря на Боян:

*„Пиле му дума говори:
Бана ле, Бана кралю
Майка ти свирка чула,
Свирка ти, майка знае.
Та хи са, Бана, нажелилу,
Нажелилу, натъжилу,
Да ни ти е на поле неволе,
Неволе усилна?
Да ни ти е люта зима,
Люта зима, снегувита?
Та ма е, Бана, пратила
Да ти неволе вида.
Я ни ти е неволе,
На поле-ту лету, пролету.
Крайна е земя плодита,
Плодита, топлита.
И поле ти плодиту.*

*Плодиту, топлиту,
Кат да е Крайна-земя” (с. 455, 456)*

В този момент, когато сякаш всички мечти на държавникът Боян са се сбъднали, той въпреки това е тъжен. На неговата нова земя няма лястовици. Боян копнее за тази птица и я моли да не се връща в Крайна-земя, а да остане тук:

„Летувай, лесту, лестувай” (с. 458)

Лястовицата обаче му казва, че е дошла по заръка на майка му. Да види дали Боян е добре и ще се връща, за да ѝ занесе хубав хабер:

*„Та ми са Бана годи,
годи са Бана, жени са.
Та ми е Бана на поле.
Поле си Бана засели.” (с. 460)*

Очевидно в оригиналът епоса е имал две композиционни линии. Едната можем да определим като „епично време”. Тя обхваща реконструкцията на сюжета дотук. Или, по-точно, реконструкцията на фолклорният вариант у помашките народни песни, понеже „епичното време” в оригинала изглежда е започвало от съдбата на народа „бояни” („венед” на Плиний Старши, Тацит и Птоломей) още от „Траяновият век” (98 - 117 г. от н. е.).

Една от най-употребяваните думи за „грижа” в текста от „Веда Словена” (т. II, 1881), който преразказахме, е думата „каил”. Авторът на „Слово за похода на Игор” също употребява думата „каил”. Дори нарича реката, която тече до р. Дон, с хидронимът „река Каяла”¹⁶⁹.

Коя е тази река до р. Дон?

Можем да предположим, че това е река Купи (Кубан). На едно място във „Веда Словена” това място е наречено „Копна”. Боян с „коне утиде” до Копна. Там е майка му, Копна е на Край-земя.

В епосът връзката между Боян и майка му се осъществява чрез лястовицата. Тази поетична птица, дето „цирка”, играе важна роля в сюжета, както ще проследим след малко. Всички фолклорни вариации във „Веда Словена” (т. II) повтарят този мотив. Връзката между Боян и майка му, става чрез лястовица. Само на едно място се казва, че Боян отишъл лично да види майка си, като с кон отива до Копна, на Край-земя:

*„Копна си коне утиде,
Утиде ми, Бана, на Край-земя” (с. 502)*

Този вариант е изключение, но е съхранил, че „копра китка” (копра билка) е от река Копна (Кубан, Купи).

Втората сюжетно-композиционна линия, която ще реконструираме, за разлика от тази на „епичното време”, бихме могли да наречем „битово-обредно време”.

От мащабните епизоди на преселението и колонизирането на „новата земя”, преминаваме към картини около домашното огнище, трапезната култура и учредяването на „личен ден”.

Добрата помощница Юда Самовила намира „Бана царина” и му припомня, че преди една година, когато Боян е направил курбан „три гълъбчета” на Лета бога, е обещал, че на следващата година ще му направи „личен ден”:

*„Слепа ми Юда ут небе,
Ут небе Юда в сарае,
Де ми е Бана царина.
Та му дума говори:
Бана ле, Бана кралю,
Знаеш ли, Бана, знаеш ли
Що си, Бана, думал
Думал, Бана, говорил?
Лета си Бога фалил
Ду година му личен-ден,
Личен-ден Гергюв-ден,
Гергюв-ден Суров-ден,
Суров-ден Летов-ден!
Та му курбан колеш,
Курбан му колеш суру агне.” (с 460, 461)*

Боян е учуден, дори се съмнява:

*„Да ни гу Юда маме.
Да ни гу Юда лъже” (с. 462)*

*„Чудум се Бана чуди
Я ми йоще не знае
Що да ми прави, да стори” (с. 463)*

Тогава Боян се обръща за съвет към едно друго свръх-естествено същество, което е наречено „Зара” (с. 463). То му казва, че Юда самовила не го е излъгала за „личен-ден”. Жертвоприношението е необходимо, за да бъдат заключени в зандани „зимните герои” (Снигна бога, Слана юнак и Зимна Юда). В един от вариантите Боян е толкова благороден, че по-късно дори моли Лета бога да не ги държи в зандани, а да ги пусне в гората, но на високото. Важното е, че на полето е лято.

След като получава съвет от Зара, Боян взима решение да направи курбан „суру агне”. Тоест, личен ден. Тогава при него идват „девет Юди”, за да го научат как става това. Агнето трябва да бъде хванато преди изгрев. Когато слънцето изгрее, то трябва да бъде позлатено от лъчите му. Това трябва да бъде строго спазено:

*„Я си каил ни станал
Рану ми йоще да коле” (с. 468)*

За да не сгреша нещо Боян изважда старите книги, където е написано:

*„Флана ле, Слънце ле,
Слънце ле, Огне ле,
Рай ми, Огне, на поле.
Ерен ми, Огне, рана.
Тран ми, Огне, хаван ми” (с. 469)*

Изглежда Бана в очите на старинно-родовата памет у помаците е бил възприеман за човек, който е на Бога мил, понеже на едно място четем:

„Белким си Богумъ милънъ” (с. 446).

Деветте Юди продължават със своите уроци как се прави „личен ден”. Агнето е позлатено от сутрешните слънчеви лъчи, „агне шернет” (нашарено от слънцето). След това е необходимо да се изпее песен „Слънце ле, ясне ле” (с. 468). В нея се възхваляват „зарите” (лъчите), с които Слънцето злати земята:

*„Пущеш ли зари на земе,
Та си ми земе златиш.” (с. 468)*

По време на „личен ден” Слънцето е изненадано от хората, че те правят нещо за него:

*„Я ми, Слънце, гледай!
Бана ми курбан коле” (с. 468)*

Щастливо от това внимание слънцето дава такива зари (лъчи), че става пролет:

*„Та му е лету, пролету;
Днес му е личен - ден”*

Името на „личния ден” на пролетното слънце е размножено по всички календарни празници на вярата, която го почита с курбан. То е „Гергюв ден” (Гергьовден), „Суров ден” (от старото божество Сурва), „Летов ден” (соларно наименование).

Жертвоприношението има следното значение:

*„Бана ми агне коле,
Курбан ми агне на поле.
Да си ми фъркне на небе,*

*На небе при Бога,
При Бога в сарае;
Да си го Бога види,
Да му на сърце драгне” (с. 468)*

Агнето не умира, то се възражда в „горницата” на битието, става вълшебно същество. Съхранила се е невероятна епосна метафора:

*„Бана гу с ноже коле,
Я ми са агне ни коле!
Ясни му криле никнали,
Та си ми фърка на небе” (с. 469)*

Три Юди обясняват на Боян какво се е случило. Те му превеждат думите на Лета бога. Курбанът е станал:

*„Злату ми агне фъркналу,
Злату ми агне в сарае” (с. 470)*

Това съобщава Лета бог, дори уведомява, че вече го е пуснал в своите небесни райски ливади. Там няма зима, което ще рече, че и на земята вече няма зима, дошла е пролетта.

Тази силна поетична образност е едно от доказателствата, че под фолклорния материал има авторски труд. Хората правят курбан, ала агнето, което трябва да бъде заколено, се превръща във вълшебно същество. Порасват му криле и отлита при Лета бог. Три Юди, в ролята на преводачки, донасят на хората „божиите думи”. Лета бог е казал, че курбана вече е станал. Агнето пасе в неговите райски ливади, а щом това е станало, и долу, на полето, вече е рай.

Да си припомним прочетеното от Боян в старата книга:

*„Флана ле Слънце ле,
Слънце ле Огне ле,
Рай ми, Огне, на поле” (с. 469)*

Следват двата стиха за Ерен и Тран. Тоест, така е било винаги за този народ (бояни, бенди). Още когато са живели в „Ерен” (Аран, т.е. на Кавказ). Още от времето на „траяновият век” (Тран).

Сюжетът продължава.

След обредът „личен ден” Боян е вече в своя дом, до огнището. Там се подготвя царска празнична трапеза. Мома готви вечерята:

*„Бана ми фъ сарае,
Фъ сарае на йогнището.
Малка му мома готви,
Готви му мома вечере,
Ясна му вечере бъдница” (с. 470)*

Всяка празнична трапеза е вечеря - бѣдница, т. е. не само Коледа (Рождество Христово) е „бѣдни вечер”, както се е съхранил този обичай досега в Република България.

Празничната трапеза в епоса е носител на особена поетична образност и драматизъм. Съжетът силно се психологизира, което е още едно доказателство, че фолклорният материал има за източник авторски труд.

Боян вижда трапезата и усеща тъга. Той си спомня как в древната му родина „бѣдница - вечеря” не е ставала без „копра китка”.

Тази китка (трева) е „мирнива” (с. 476). На някои места е наречена също „мренива” (с. 477) и „мренева” (с. 477).

Омуртаговият клетвен договор (814/15 г.) ни разказва за ролята на „тревата” като клетвен инструмент за сключване на мир. Лъв V, според дякон Игнат, е трябвало „да повдига нагоре трева”.

Що е „копра билка”?

Фолклорният вариант на епоса с течение на времето е битовизирал и фамиализирал един царски (владетелски) езически обред (да се въздига трева). Боян е цар, той е угрижен, че трапезата му не може да бѣде царска, без „трева” (копра китка), която от старата му родина да бѣде „въздигната” (пренесена) на неговата владетелска трапеза.

Това е дълбинното семантично ядро.

От фолклорният вариант читателят може да остане с впечатлението, че „копра билка” е някаква подправка, необходима за манджата на момата, която готви вечеря. Но това едва ли е така? „Копра китка” е всъщност „мирнива” (с. 476).

Този термин го срещаме и на друго място във вторият том на „Веда Словена”, от стр. 163 до стр. 184, където общобългарският пролетен ритуал по връзване на бял и червен конец на ръката, не се нарича „мартеничка” (по името на месец „март”), а „**маринка**” (с. 168, 169).

Етимологията на термините „мирниво” и „маринка”, е думата за владетел, господар(мар).

Цар Боян, като сяда на трапезата, иска тя да е истинска царска трапеза. Той е владетел. Едва ли сюжета, който ще преразкажем сега, има за цел желанието на цар Боян да донесе от „Крайна-земя” подправка за манджа.

Обзема го тъга и мъка!

„Нажелилу, натъжилу,
Та си ми, Бана, заплакал
Дребни си сълзи заронил.
Да ли за майка,
За майка за брата,
За брата за сестра...” (с. 471)

Мъчно му е, че не може да ги покани на трапезата, изпитва носталгия към „Крайна земя”:

„Ил чи устави свое земе,
Чужда ти земе усилна,
Усилна, неволна” (с. 401)

Има обаче един компенсаторен механизъм, чрез който Боян може да възприеме своята трапеза по същият начин, по който са я правили предците му. Ако на нея има „копра китка” („копра билка”). Той по навик се насочва към някаква Юда за молба да му бъде донесена тази свещена за обряда „вечеря - бѣдница” трева от „Крайна земя”, но юдите не се занимават с психологически и съкровено-лични моменти.

В този миг на вътрешно напрежение сюжетът вкарва един нов поетичен „персонаж”: лястовицата.

Този литературен образ има за цел да експлицира именно носталгично-психологическата линия в епоса. Лястовицата като образ вече се е появила веднъж, при освещаването на Боянината столица. Новото ѝ включване в епоса е за да се осъществи „горизонталната връзка” между двете земи. Старата родина на Боян, където все още е майка му и новата му родина, на река Дунав. Юдите в епоса осъществяват „вертикалната връзка” между хората и боговете. Юдите са необходими, за да може епоса да възкреси жертвено-обредната памет. Това показва, че епосът е писан в една вече утвърдена християнска епоха, в която обаче езическото минало все още е живо. Това е може би епохата на цар Петър (X в.), когато покръстването и първите години на християнската вяра са приключили, но обществото и народната култура все още не са станали чисто византийски/християнски/.

С династичният брак на Петър с Мария-Ирина се открива нова страница на влияние на Византия върху България. Вениамин е брат на Петър и е имал склонност към езичесвото и неговата културна значимост. Тази особеност в деянията на Вениамин (с прозвище Боян), е фиксирана през 949 г. от посланика до Византия на немският император Отон I, кремонският епископ Лиудпранд²⁶⁸.

Имаме всички основания да предположим, че Боян е написал епос за преселението на българите на кан Аспарух на река Дунав (680 г.). Това е било несъмнено литературен труд, а не исторически/нещо като дастан, епос/, но въпреки това при внимателен анализ не би било трудно да се види, че събитията в този епос имат исторически подтекст, експлицирайки като свой образ аспаруховото преселение на река Дунав.

Образът на лястовицата в епоса хиперболизира родовата памет. Боян се обръща към лястовицата и я моли да отиде при майка му в „Крайна земя”. Да ѝ каже, че той прави „вечеря-бѣдница”, но трапезата му не може да бъде същата, както я правил „бабайку”/баща му/, понеже липсва „копра китка”. Нека майка му да набере трева и да я изпрати чрез лястовицата.

Това е молбата на Боян.

Ритуалното „въздигане на трева”, за което четем в омуртаговият клетвен мир, получава литературна интерполация: лястовицата ще вземе трева от р. Купи и ще я „въздигне”, за да я занесе в новата земя на Боян на р. Дунав.

Лястовицата приема ролята и казва на Боян да не бърза с трапезата, защото тя ще отлети и ще се върне мигновено.

Лястовицата излита и съобщава на майката молбата на нейният син. Майката обширно разказва, че знае, че е усилено в чужда земя. Любовта ѝ към Боян не е намалала и тя решава да откъсне от скъпоценната трева в „бахчето“. Но на пътя ѝ обаче се изправя „Сура Ламия“/Барадж у волжките българи/, която на старинен език брани тревата.

Думите на Ламията (Дракон), която пази „тревата“ на р. Купи (Кубан), са като учебник по история. Тези думи още повече засилват „сюжетната линия“ на родовата памет:

*„Фура ми, мале, татина,
Рунъ ми Дефина,
Чире ми Яра,
Яра ми Диа,
Диа ми Яра Прена” (с. 478)*

Това казва Драконът, известен у волжките българи като тотемът Барадж, а у дунавските като Ламия и змей Горянин.

Тук „фура“ е „гура“, а „дефина“ е „делина“ (дял). За първи път в епосът се споменава думата „татина“.

Гур е татина!

Думи, които по интересен начин ще срещнем и във фолклорният вариант на „Шан кизи дастана“, където е написано:

„тази гора хората наричат Татеи“.

Какво точно казва ламята?

Да се опитаме да разтълкуваме думите ѝ!

Гур е татина. Рунъ (Дунав) е дял, а Чир (Чора, Дербентския проход) е Яра (Аран). Яра (Аран) е земята на Диа (Дуло). Дуло (Диа) е на Яра (Аран) - Прена (т. е. Бран, воин).

Ламята пази „копра китка“ и застава срещу майката, когато тя иска да отиде до „бахчето“ и **да откъсне владетелската трева.**

Явно това е значението на „копра китка“/магичен жест за владетелска клетвена дума/, след като Ламята застава срещу майката и ѝ обяснява, че Рунъ (Дунав) не е център на държавата, а е „дял“ на Гур/разбирай:Кавказ, където е била държавата Велика България/.

Ламята изнася нещо като урок по история.

Майката на Боян е натъжена и започва да „рони дребни сълзи“ (с. 478). Тогава Бог изпраща една Юда, която да оправи нещата. Юдата казва на майката, че Ламята ще се махне, ако тя вземе „Ясна книга“ (с. 478) и прочете нещо от нея.

„Ясна книга“ е в стаята на майката (това е силен образ, че езическите книги не бива да се обругават от новите българи - християни), тя я взема и излиза на порти, където чете:

*„Та ми на порти седнала,
Пела ми майка, запела:
Яра ле, Диа ле,*

*Яра ле, Прена ле,
Зерби ти ярнеш,
Дуру ми дуру насита,
Насита дуру коприта.
Усен ми Бана назина:
Хай ми, Яра, хай ми Диа
Хай ми, Яра, хай ми Прена,
Дусун Лама на висе,
На висе на звезда” (с. 479)*

Този текст играе вълшебна роля и Ламята литва на „висе”. Явно при Диа (Дуа, Дуло).

Майката бере китка, както Бана е „назинал” (зинал, поръчал), понеже тези треви в Дуру (Гуру) са в „насита” и му праща билка от Купи (Кубан), т. е. коприта.

Под поетическите метафори обаче се крие езическо-обреден тайнопис.

Лястовицата ще „въздигне” и отнесе на р. Дунав тревата марина (мренива), която участва в сключването на клетвени договори, т. е. ще отнесе владетелската (мар-ина) трева от Гур в новата земя на цар Боян.

Ето византийският летопис, който е оставил спомен за клетвеното значение на **владетелската трева**: „При това беше възможно да се види Ромейския император да извършва с ръце възлияние от чаша върху земята, саморъчно да обръща конски седла, да хваща тройни ремъци, да повдига нагоре трева...” 269.

Този стар клетвен езически обряд (да се въздига трева) е поетично интерполиран в епоса, който ние се опитваме схематично да реконструираме, на основата на помашкият фолклор за Бана.

Но това не е всичко.

Явно значението на епоса в средновековната българска култура е било изключително продуктивно, понеже епосът на Вениамин за преселението на цар Боян (и народа бояни), е източник на създаване на нов пролетен обичай „маринка” (мартеница).

Старият езически обряд е трансформиран.

Боян написва „на книга” да се прави следното. Три недели преди да дойдат лястовиците, да се връзва на дясната ръка на малките деца бял и червен конец. След това майката да сваля талисмана и да го поставя в градината/бахчето/ под камък, за нишан... За да види лястовицата, която носи в клюна си „копра китка” от Крайна-земя, къде да остави **владетелската трева**. На децата да се казва, завещава писателят Вениамин (Боян), че това на ръката им не е „белу сукну” и „червену сукну”, а е „маринка”, „устала ут Край-земе”.

Този общобългарски обичай съществува и до днес у българите в Република България, само старото име „маринка” (от мар, владетел) се е отъждествило с месец „март” и обряда се нарича „мартеничка”.

*„Я ви се молба моле,
Да пишете бела книга,*

Бела книга, царну писму,
Да е пратите пу земе-та:
Кой си има малки деца,
Да увиет белу сукну,
Белу сукну и царвену,
Да му вързат на рока-та,
На рока-та на деснива-та,
Ега си е веке лету
Лету и пролету,
Да му вързат, да му думат:
Чи ни си е белу сукну,
Белу сукну и царвено,
Туку си е маринка,
Устала ут Край-земе” (с. 168, 169)

Лястовицата донася многожеланата трева от Крайна земя. Цар Боян сядва на владетелската трапеза и... започва да се държи като **дедите си от династията Дуло.**

След вечеря се разказват героични легенди. Същото е правил и Атила, според Приск. Цар Боян в епоса започва с хвалба на своите велики хонски предтечи:

„Атле ми Диа,
Диа ми Яра.
Фалба ти фала.
На небе, на земе.
На земе, на поле,
На поле, в гората,
На море, на Дунав” (с. 490)

Стефан Стамболов (1887 - 1894) е бил бесен на късогледите учени, които обявяват най-известната в Европа българска книга „Веда Словена”, за фалшификат. Той предлага на събирачът на помашкият фолклор Гологанов да се пресели в София и му обещава пенсия. На тесногърдите учени отговаря: „*Всички европейски академии се заинтересуваха от родопските песни*”.

Сто и тридесет години по-късно тези песни и тяхното историческо съдържание, не са познати дори на средно-интелигентният български читател.

Учените все още спорят дали това са славянски веди/???, стари колкото санскритските и сякаш никой не иска да види, че това не е славянска митология (Атле не е славянски бог), а българо-мюсюлмански фолклор със силен исторически подтекст.

Наскоро в интернет прочетох руски превод на „Веда Словена”. Там Бана (Боян) се превежда Пан (пане, „господин” на полски език). Все едно помашкият епос пее: „Господине Кралю” или „Господине Царина”???

Баан, Бан е лично име, Боян...

Нашият преразказ е към своя завършек.

Естествено, че нито Атле, нито Диа са пра-исторически божества. Това са исторически личности и единият от тях, Атле, е като „агне кушуту”, спрямо другият, Дуа (Руа, Дуло, Дуан).

*„Атле ми Диа,
Суру ми агне кушуту” (с. 493)*

Цар Бана продължава своята възхвала към основателите на династията Дуло:

*„Стана ми Бана от трапеза,
На трапеза хору ми играе,
Хору ми играе, песна пее:
Тебе си, Атле, фали.
Атле ле, Диа ле,
Диа ле, Яра.
Яра ле, Прена.
Седиш ли на небе;
Ясну ти лику палиту” (с. 495)*

Явно така грее (палиту) родовата памет.

Боян продължава родовият разказ. Споменава се Еню (Неню), с когото е свързана старата обредна представа за млякото и възможността му да се сири. Боян не забравя и тюркското име на основният военачалник:

*„Колчу ми в корабе,
Корабе ми Колчу кара” (с. 495)*

„Колчу” е калка на „Чоргу”, чийто титул на гръцки пък е „Сурсу” (в хрониките за Сурсубоил, т. е. чоргубоилът на цар Симеон).

Апогей на трапезната възхвала е когато Боян кани ритуално Атле (Атила) на своята владетелска маса:

*„Гозба ти, Атле, госте,
Гозба е ясна бъдница,
Ясна бъдница, ясна мреница
.....
Със хору та фале,
Със хору, със песна -
Как та е фалик бабайку ми,
Бабайку ми на Край-земя”.*

Бана е първият владетел на **новата земя**. Баща му (бабайку му) е бил владетел на Крайна земя. **Алюзията към Кубрат е очебийна.**

Какво е правил Кубрат? Къде е той?

„Как та е фалил бабайку ми,

*Бабайку ми на Край-земе.
Чи си имал Ясна книга.
Фъркнал си на небе-ту,
На небетео при тебе.
Та му даде Ясна книга,
Учил си го йоще научил
Да си пее Ясна книга,
Да си те фалба фали” (с. 496, 497)*

Боян пък завещава на потомците си „златна свирка”, която била съхранена в „златни съндъци” (с. 508).

Явно голям епос е оставил авторът, наречен на едно място, което вече цитирахме, „Богум милен”.

Жалко, че не знаем нищо за този средновековен творец от X век.

И все пак славният поетичен образ на лястовицата не е забравен, очевидно българските еретици (катари) са го занесли чак до Франция, а трубадурът Вантадур (удивително, името му сякаш е изкопано от *vh'ndur*) го е обезсмъртил в стиховете:

*„От грижата, която ме преследва,
къде да се скрия?
Нощем тя ме вълнува и ме мята
на ръба на леглото.
Страдам повече от любов,
отколкото влюбеният Тристан,
който изтърпя много мъчения,
заради Изолда, русата.
О, Боже! Защо не съм **лястовица**,
за да прекося въздуха,
летейки в дълбоката нощ
чак до нейният дом”**270** .*

Според първият изследовател на катарите, немският учен Ото Ран, една от пещерите на свършените учители, в близост до градовете Вердюн и Монсегюр, е била „пещерата Боан”**271**

Преди да приключим темата нека отдадем заслуженото и на Димитър Маринов, който прави в края на XIX век теренни проучвания за народната вяра и религиозните народни обичаи. Той описва хороводният танц и обред „Боен” (боенец). Времето, през което се играе това хоро (което не е „склопено”, т. е. не е в кръг) е през великите пости. „После Сирни заговезни момите се събират и почват да се приготвяват за боенец или боеник - обред, който начиня от Среднопостница, а в Бургаско - от Св. 40”**272** „Боенецът се играе до деня срещу Лазарница, т. е. до петък срещу Лазарница. Тая вечер се свършва тая игра”**273**.

Тоест, „Боенец” е вместен преди основният християнски празничен цикъл, който включва Лазаровден, Цветница и Възкресение (Великден).

По същото време, както вече отбелязахме е и мчк. Боян, княз Български. Три дена преди Лазаровден.

Във „Веда Словена” пък е казано следното за времето, през което се пеят песните за цар Бана: *„Когато веке заминувала зимата и пристигнувало лятото, излевали въвн от селото момите, юнаците и пеяли следующата песна”* (с. 393). Така започва помашкият цикъл за „Бана”.

Описанието, което дава Д. Маринов на танца, има интересна символика, която трябва да бъде интерпретирана.

Хороводният танц „боенец” включва следните елементи. Една поедра мома играе ролята на момък, а друга по-малка (около 8 - 10 годишна) е „негова” съпруга. „Момъкът” има специално облекло и атрибути, включващи стяг (знаме), секира и много кърпи, които можем да предположим, че символизират стрели на лък. „Момъкът” играе и хвърля от своите „много кърпи” към старите мъже наоколо (дядовците), които в отговор взимат кърпата и връзвайки в нея монета, я връщат.

Символиката е впечатляваща. Разиграва се стилизиран „военен обряд” (хвърляне на кърпа, т. е. стрели) и „отговор” - плащане на данък.

„Игрите и песните, вземани заедно, се казват боенец или бояник”, пише Д. Маринов **274**.

Обредът е „войнствен” (секира, стяг) и съществено се различава от следващият календарен празник „Лазаровден”, т. е. не може да бъдат смесени в представите на българската народна култура.

Димитър Маринов е живо заинтригуван кой е източникът на този ритуал. Баба Драгана, от с. Марян, Еленско, разказва на Маринов, че *„тая игра се правела в чест на някакъв царски син - Боян, който бил много хубав, който знаел омайно да свири и пее и разбирал езиците на всички животни. И когото самовилите са залибили и грабнали”* **275**.

Един от адептите, който смята, че „Веда Словена” (помашкият фолклор) са автентични теренни проучвания, е литературният критик Кръстю Куюмджиев, който в книгата си „Словото - творец” (С., 1989, с. 63 - 114) написва блестяща студия - „Милион въпроси”.

Има и други ценители на помашкият фолклор на българите - мюсюлмани, но от тях ще споменем само поетът Борис Христов, благодарение на който през 1999 г., за първи път след 1874 и 1881 г., двата тома са преиздадени!

В своята студия Куюмджиев преразказва 579 стиха от първият том на „Веда Словена” (1874 г.), който като цяло съдържа 8000 стиха. Общо двата тома съдържат над 20 000 стиха, т. е. повече от два пъти от стиховете, които съдържа прочутият германски епос „Песен за Нибелунгите”. В последният също се упоменава „*Etzel*”/Атила/, както и в нашият епос. В англо-саксонския епос от VI-VII в.в. „Видсид”, се слави „*Aetla*”! В древногерманската песен от V век „Песен за Хльод” /съхранена в скандинавската „Сага за Хейдерек”/ се пее, че „*Хльод се роди в хонската земя*”. В „Старата Еда” има „Грендланска песен за Атли”. Във „Втора песен за Гудрун”/X-XII в.в./ Гримхилд убеждава дъщеря си Гудрун да се омъжи династично за „*богатия Атли*”(строфа 30)...

Куюмджиев преразказва цикълът, в който се пее за царе с имена „**Самандер, Синджа, Бележита крал**”. Литературният критик смята, че учените трудно ще „намерят някакво обяснение на такива герои...”**276**

Всъщност, Куюмджиев не е прав в предложението си. Никак не е трудно да се намери обяснение за тези имена.

Историците много добре знаят за кавказкият гр. Самандер в кубратовата провинция Бурджан, около днешният гр. Махачкала на Каспийско море.

„Барадж тарих” разказва за „племето синд”**277**.

„Веда Словена” пее за „Синджа крале”.

Синдика е на Боспор...

Арабските историци съобщават за три вида българи. Единият от тях е б. р. сул (б. р. зул). У Ат-Табари - „беленджер”. „Веда Словена” епизира „Бележита крале”. Този крал е значим (нишанлие), а „Б. л. ж.”, ако бъде възприето като етноним, се припокрива с „беленджер”. Самата дума „бележит” е изгубила етноното си значение и днес е позната само със значението на забравената дума „нишанлия”/буквално, „бележит”/.

Може би е действително необходимо ясно да се повтори, че „Веда Словена” не е митология на славяните, а фолклорен извор за българската история, оставен сто и тридесет години без внимание от изследователите.

Династията Дуло в „Именника на българските канове” е династия, чийто родоначалник е владетелят Руа (Дуа, Дуло, Дуан), който в началото на V век създава нова европейска империя: Хунската империя, която въобще не свършва със смъртта на Атила/453 година/, а е продължена от Ирник, Мугел, Заберган, Боян, Шамбат, Орган, Кубрат, Бат-Боян, Хумик, Аспарух, Арпад...Всичките те са царе от династията Дуло...

Нейният връх е при Атле!

Както се пее в епосът на Боян:

*„Атле ми Диа,
Суру ми агне кушуту” (с. 493)*

„Ясну ти лику палиту” (с. 495)

Тази светлина (палиту) на родовата памет обаче днес ... едвам тлее!